

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

..

Existencialismus Miguela de Unamuna

Bc. Adriana Bečková

Diplomová práce

2014

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Adriana Bečková**
Osobní číslo: **H12597**
Studijní program: **N6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Existencialismus Miguela de Unamuna**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se zaměří na filosofické myšlení Miguela de Unamuna, především na jeho snahu rozřešit existenciální otázky spojené s tragickým pocitem života. Kromě analýzy stěžejního problému Unamunova myšlení - touhy člověka po nesmrtelnosti, bude pozornost věnována jeho problematickému chápání vztahu mezi rozumem a vírou a jeho na první pohled nejasnému vztahu k Bohu. Sledována bude také Unamunova návaznost na jiné filozofy, hlavně na Kierkegaarda. Práce bude čerpat z děl Miguela de Unamuna a kritických interpretací z per dalších výrazných autorů bádajících ve vymezené oblasti.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

UNAMUNO, M. de, Tragický pocit života, Rudolf Štefík, Praha 1927.

UNAMUNO, M. de, Španělské eseje, Vetus Via, Brno 1997.

UNAMUNO, M. de, The Agony of Christianity, Fred. Ungar Publ., New York 1960.

NOZICK, M., Miguel de Unamuno: The Agony of Belief, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1982.

LACY, A., Miguel de Unamuno: The Rhetoric of Existence, Mouton, The Hague 1967.

VALDÉS, M. J., Death in the Literature of Unamuno, Univ. of Illinois Pr., Urbana 1966.

FASEL, O. A., Observations on Unamuno and Kierkegaard, in: Hispana, Vol.38, No.4, 1955, s. 443-450.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Tomáš Hejduk, Ph.D.

Katedra filosofie

Datum zadání diplomové práce:

6. srpna 2013

Termín odevzdání diplomové práce:

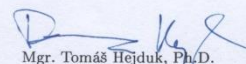
31. března 2014

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

 Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 84

L.S.

Mgr. Tomáš Hejduk, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2013

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 29. 6. 2014

Bc. Adriana Bečková

Poděkování

Velmi ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu své diplomové práce Mgr. Tomáši Hejdukovi, Ph.D. za odbornou pomoc při skvělém výběru tématu práce, za cenné rady a připomínky, opravdu vstřícný přístup, trpělivost a ve mě vloženou důvěru.

Mé díky dále patří Dr. Andrési Luis Jaumemu Rodríguezovi a Dr. Franciscu Torresovi Marí z Universitat de les Illes Balears za neskutečně obětavé úsilí a vynaložený čas při konzultování mého tématu.

Velké poděkování patří také mé rodině a přátelům za obrovskou podporu a pochopení po celou dobu mých studií.

Anotace

Tématem diplomové práce je výklad filosofických stanovisek španělského filosofa Miguela de Unamuna, jak jsou prezentovány v jeho díle *Tragický pocit života*. Práce se zaměřuje na prvky existencialismu, které vyplývají z pojetí konkrétního člověka z masa a kostí a tragického pocitu života, jež tvoří východisko Unamunovy filosofie. Tragický pocit života pramení v člověku z jeho touhy po nesmrtelnosti a věčného rozporu mezi vírou a rozumem.

Klíčová slova

Miguel de Unamuno, nesmrtelnost, existencialismus, víra, rozum, španělská filosofie

Title

Miguel de Unamuno's Existentialism

Annotation

The topic of the dissertation is the interpretation of philosophical attitudes of Spanish philosopher Miguel de Unamuno, and their presentation in his work *The Tragic Sense of Life*. The thesis focuses on the elements of existentialism, resulting from the conception of concrete man of flesh and blood and the tragic sense of life. These are the basis of Unamuno's philosophy. Tragic sense of life rises from man's desire for immortality and eternal conflict between faith and reason.

Keywords

Miguel de Unamuno, immortality, existentialism, faith, reason, Spanish philosophy

Obsah

Úvod	8
1. Člověk z masa a kostí	11
1.1. Tělesné metafory	15
1.2. Vědomí člověka	16
2. Východisko filosofie	18
3. Hlad po nesmrtelnosti	23
3.1. Hledání sebenaplnění	27
3.2. Dialektika jako základ existence	29
3.3. Autentický život	30
3.4. Nesmrtelnost a náboženství	32
4. Rozum a víra	34
5. Láska, soucit a smrt	40
6. Osobní a živý Bůh	44
7. Víra a naděje	46
8. Praktické východisko	49
Závěr	51
Použitá literatura	54

Úvod

Životní dílo španělského literáta a filosofa Miguela de Unamuna je bezpochyby výjimečné svým urputným úsilím o obnovu nejzákladnějších otázek lidského života, na něž moderní myšlení zapomíná. Vzrůstající racionalizace a vědecký přístup způsobují, že problematika smyslu života se stává nehodnou jakéhokoliv, byť i filosofického bádání, nelze-li to podepřít rozumovými důvody. Avšak právě filosofie kdysi vzešla z niterné touhy člověka po poznání tajemství, jež se skrývá za záhadou světa, a to by jistě mělo být jejím úkolem i dnes. Přestože problémy lidské bytostnosti a jejího účelu pravděpodobně nikdy nebudou moci být rozřešeny, je důležité, aby před nás byly neustále kladeny, neboť právě to činí člověka člověkem.

Hlavním tématem mé práce je filosofické myšlení Miguela de Unamuna zaměřující se zejména na nejniternější existenciální otázky lidského života, které pramení ze samotné podstaty bytí člověka. Těmito otázkami sužujícími mysl nejen španělského filosofa, ale všech vědomých bytostí jsou neutuchající touha po nesmrtelnosti a víra v Boha a posmrtný život. Avšak víra je neustále napadána rozumem a z tohoto nikdy nesmiřitelného dialektického boje mezi protiklady vzniká tragický pocit života. Pozornost bude také věnována Unamunovu zavržení dogmatického Boha jako zcela nedostačujícího pro skutečné existenciální potřeby člověka, přičemž je nahrazen Bohem živým a citovým vycházejícím z lásky a soucitu. Přestože mojí původní představou bylo vyložit tuto problematiku napříč Unamunovým dílem, ukázalo se, že takové pojetí je příliš široké a nelze ho vtěsnat do požadovaného rozsahu této práce. Zvolila jsem tedy jako výchozí bod celého mého výkladu dílo *Tragický pocit života v lidech a národech*, které se považuje za Unamunův nejfilosofičtější zaměřený počin a který je také tematicky bohatý natolik, že prezentuje všechny důležité myšlenkové postoje autora z jeho celoživotní teorie. Záměrem bylo rovněž sledovat návaznost španělského myslitele na jiné filosofy, především pak Kierkegaarda. Avšak pro hloubku, komplexnost a rozpětí tohoto tématu, jež by, jak se domnívám, vystačilo k sepsání samostatné knihy, bylo od této části práce zcela upuštěno. Moje práce tedy čerpá mimo Unamunova díla *Tragický pocit života v lidech a národech* ještě také z kritických interpretací z per dalších výrazných autorů bádajících ve vymezené oblasti, jimiž jsou kupříkladu Julián Marías, José Ferrater Mora, Mario J. Valdés, Allen Lacy a mnozí další, jejichž knihy a články mají pro moji práci rozšiřující a doplňující charakter.

První dvě kapitoly této diplomové práce se zaměří na dvě nejpodstatnější východiska, nebo lépe řečeno předpoklady, každého správného a skutečného filosofování. Prvním předpokladem je sám člověk, avšak nejedná se o žádný teoretický či abstraktní pojem, který by byl pouhou ideou, nýbrž o konkrétního člověka s masa a kostí, jenž cítí, trpí, a především umírá. Tento skutečný člověk by měl tvořit základ každé filosofie, neboť jedině tak se z nějaké teorie nestane neživá, abstraktní a objektivní soustava bez přihlídnutí k subjektivnímu prožívání myslitele. Pro všechny jedince platí, že jsou konkrétním a osobním já, tedy individuálním vědomím, které si přeje nikdy nezaniknout a nepropadnout se do nicoty. Aby Unamuno mohl zdůraznit hloubku takových pocitů a propojení vědomého s tělesným, vybírá často tělesné metafory, jako jsou například útroby člověka. Druhým předpokladem je pak tragický pocit života pramenící přímo z podstaty lidské existence, neboť každé individuální vědomí touží po nesmrtelnosti, o níž se však nikdy nemůže uspokojivě přesvědčit, zda jí po své smrti dosáhne, či nikoli. Tento tragický pocit je důvodem, proč vůbec filosofujeme. V této části bude také objasněno, jakou filosofii Unamuno považuje za jedinou správnou.

Třetí kapitola je věnována nejvýraznějšímu problému, hladu po nesmrtelnosti, od něhož se odvíjí celé myšlení španělského filosofa. Lidská duše se děsí smrti jako možného propadnutí se do nicoty, jelikož ze své podstaty usiluje o setrvání ve svém bytí po neomezenou dobu. Úzkost, kterou vědomí pociťuje, ho přivádí k otázce, jaký účel má jeho život. A není snad otázka po smyslu celého světa tou nejdůležitější otázkou, kterou si vůbec jako celé lidstvo můžeme pokládat? Hledání odpovědí nás pak přivádí na cestu k sebenaplnění, jež hledá i Unamuno a jemuž bude také věnována pozornost. Nebude ani opomenut problém dialektiky jako základu existence, neboť nesmiřitelný boj mezi protiklady vede ke skutečnému tragickému pocitu, ale také k autentickému životu, v němž se člověk tomuto střetu a úzkosti ze smrti otevřeně vystavuje. Poslední část této kapitoly zkoumá vliv touhy po nesmrtelnosti na náboženství.

Další oddíl mé práce bude zpracovávat neméně důležitý aspekt Unamunova myšlení, jímž je rozpor mezi vírou a rozumem. Člověk ze své podstaty totiž musí věřit, že jeho vědomí bude zachováno i po jeho smrti, ale cítí potřebu toto stanovisko podepřít rozumem. Ovšem je vůbec možné opírat záležitosti víry o racionálně? Nebude nás rozum naopak přesvědčovat a absurdnosti naší touhy po nesmrtelnosti?

Následující kapitoly budou rozvíjet podrobněji problém smrti člověka z dalších hledisek. Jediným lékem proti úzkosti ze smrti je totiž láska a její duchovní forma vyvěrá ze samotné bolesti a tragična pociťované vědomím. Láska reflektující a rozumné bytosti je

také naplněna soucitem, který nás propojuje se vším a všemi a přivádí nás k Bohu. Avšak Unamuno zde nemá na mysli nějakého křesťanského, dogmatického Boha, nýbrž Boha osobního, živého a oduševnělého, jenž je Bohem každého konkrétního vědomí. Lidé potřebují mít naději. Musí a chtějí věřit ve věčný život, a tak věří i v Boha jako toho, kdo jim může zaručit nesmrtelnost a účelnost jejich existence.

V závěrečné části se pokusím vyložit Unamunovo řešení problému lidské touhy po nesmrtelnosti. Dojdeme tak k morálnímu východisku, které je jedinou možností, jak se vyrovnat s nejistotou, zda nás čeká úplný zánik, či nikoli. Tento praktický princip se zakládá na pocitu lidské nenahraditelnosti a nespravedlnosti, neboť není nic spravedlivého na tom, je-li naše vědomí odsouzeno k úplnému zániku.

1. Člověk z masa a kostí

Don Miguel de Unamuno y Jugo¹ si ve svém filosoficky významném, po zásluze slavném a mnohokrát diskutovaném díle *Tragický pocit života v lidech a národech*² vytyčil za cíl, jak je předznamenáno již v předmluvě, rozvířít věčné a nikdy nerozřešené, ba dokonce nerozřešitelné, problémy vyvěrající ze samotné podstaty lidské existence všech cítících lidí. Z toho také vyplývá specifický charakter Unamunova filosofického myšlení, jehož naprostý základ tvoří sám *člověk*.

Je však třeba zdůraznit, že se zde nemá na mysli žádný abstraktní pojem, který bývá častým předmětem právě vědeckých zkoumání, žádný *zoon logon echon* či *zoon politicon*, ani *homo sapiens*, *homo oeconomicus* nebo jednoduše, biologicky vyjádřeno, páteří opatřený savec. To vše jsou jen pouhé ideje, myšlenkové výtvořky, jež vedou k něčemu příliš obecnému, tedy k ne-člověku.³ Tyto teorie či koncepce jsou v jistých směrech samozřejmě také důležité, nicméně dle Unamuna zcela nedostačující pro potřeby filosofického bádání. Silný důraz je totiž kladen zejména na to konkrétní, tedy na konkrétního člověka z masa a kostí⁴, „*který se rodí, trpí a umírá – především umírá – ten,*

¹ Miguel de Unamuno se narodil 29. září 1864 v Bilbau. Jakožto spisovatel a filosof patří také mezi představitel španělského literárního hnutí Generace 98 a lze ho považovat za předchůdce španělského existencialismu. Vystudoval filosofii a literaturu na univerzitě v Madridu, kde se už tehdy vymezoval vůči silnému baskickému nacionalismu. Oženil se se svou láskou z dětství, s níž měl devět dětí. Třikrát byl jmenován rektorem univerzity v Salamance, ale pokaždé byl z politických důvodů odvolán. Pro jeho styl psaní je typické míšení stylů, přičemž vždy vycházel ze svých názorů a osobních niterných pocitů. Sepsal 631 esejů, 800 článků, 5 novel, 72 povídek, 82 povídek v dialozích, 8 knih poezie a mnoho dalších divadelních her, předmluv, komentářů a příspěvků k jiným dílům, konferencím či přednáškám. Celý život intenzivně prožíval osudy svého milovaného Španělska a vždy otevřeně projevoval nesouhlas s politickým a kulturním děním ve své vlasti. Neustálé nepokoje a rozbroje, které vyústily v občanskou válku, přiměly Unamuna se domnívat, že samotnou podstatu každého člověka tvoří neustálý boj mezi protiklady (rozum-víra, bytí-nebytí), který má za následek tragický pocit života, což se samozřejmě projevilo do celé jeho tvorby. Pro svou politickou nezávislost byl nucen odejít na čas do vyhnanství do Francie. Po svém veřejném vystoupení proti Francovi byl od 13. října 1936 držen v domácím vězení. Ve čtyři hodiny odpoledne 31. prosince 1936 umírá. (Předmluva Mario VALDÉSE k UNAMUNO, M., *San Manuel Bueno, mártir*, Catedra, Madrid 2011.)

² Dílo *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos* vzniklo po sepsání několika esejů bez konkrétního a uceleného plánu, dokonce se tisklo po částech, až roku 1912 vyšlo jako kompletní kniha o dvanácti kapitolách. Jen stěží bychom v něm hledali ucelený filosofický systém, proti němuž se Unamuno vymezoval. Dílo je třeba chápat spíše jako prezentaci vlastních filosofických názorů a postojů autora, přičemž lze sledovat osobní snahu o vyřešení nejzásadnějších otázek lidské existence. Český překlad Jaroslava Zaorálka byl u nás publikován roku 1927 s krátkou předmluvou, kterou sepsal sám Unamuno přímo pro české vydání.

³ UNAMUNO, M., *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*, Alianza, Madrid 2013, s. 27-28. Dále jen *Del sentimiento trágico de la vida*. Dle potřeby bude pracováno právě s originálním zněním díla, jelikož český překlad z roku 1927 je v některých partiích nepřesný.

⁴ „El hombre de carne y hueso“; často bývá překládáno také jako „člověk z masa a krve“, v angličtině pak jako „man of flesh and blood“.

*který jí, pije, hraje si, spí, myslí a chce: člověk, kterého je vidět a slyšet, bratr, opravdový bratr.*⁵

Tento skutečný člověk, jímž je každý z nás, má být podnětem a zároveň nejvyšším předmětem každé filosofie, to znamená být jejím pramenem.⁶ Problém však spočívá v tom, že bývá zvykem zkoumat pouze samotné filosofické soustavy a teorie bez ohledu na jakoukoliv hloubku vnitřního života filosofa, od něhož tyto myšlenky vzešly. Přitom právě skutečný život filosofa jakožto citícího člověka nám může vysvětlit nejvíce.⁷ Unamuno odmítá pouze objektivní, abstraktní nebo systematickou filosofii a podtrhuje důležitost osobního přístupu k ní z postu subjektivního proživatele.⁸ Filosofie se blíží básnictví, jelikož pramení z hloubky ducha svého tvůrce a představuje veškeré jeho touhy.⁹ „*Filosofie vyhovuje naší potřebě jednotného a uceleného pojetí světa a života a jako důsledek tohoto pojetí potřebě citu, který utváří naše nitro, ba i naše skutky. /.../ Naše filosofie, to jest náš způsob, jak rozumíme nebo nerozumíme světu a životu, vyplývá právě z našeho osobního citu života. A ten má stejně jako vše citové kořeny v podvědomí, ba někdy i v nevědomí.*“¹⁰ Tak Unamuno vysvětluje, proč je nám vědecká filosofie i věda sama, ačkoliv je užitečná a nezbytná pro náš život, cizejší a vzdálenější. Proto bychom se také měli u každého filosofa zaměřit právě na to, jakým je člověkem.

Zároveň připadá našemu španělskému mysliteli podivné označovat člověka za tvora rozumového a z toho vyvozovat jeho odlišnost od ostatních zvířat, když je to naopak jeho citovost a afektivnost, co ho vyčleňuje nad říší zvířat, neboť i mnozí jiní živočichové vynikají dobrými rozumovými schopnostmi.¹¹

V tomto duchu se Unamuno zamýšlí právě kupříkladu nad *člověkem* Immanuellem Kantem, který vytušil, že je třeba vykonat jakýsi posun od rozumu k něčemu hlubšímu, a tak se vypořádat s opravdovým problémem lidského života, s vlastním vnitřním rozporem. Musel tak učinit velký skok od kritiky čistého rozumu ke kritice rozumu praktického, čímž proti sobě staví, jak se Unamuno domnívá, Boha rozumového, abstraktního, a Boha

⁵ „/El hombre de carne y hueso,/ el que nace, sufre y muere – sobre todo muere -, el que come, y bebe, y juega, y duerme, y piensa, y quiere: el hombre que se ve y a quien se oye, el hermano, el verdadero hermano.“ Všechny citace, příp. výrazy, z originálních děl v této diplomové práci přeložila Adriana Bečková. *Del sentimiento trágico de la vida*, s. 27.

⁶ Srv. MARÍAS, J., *Miguel de Unamuno*, Espasa-Calpe, S. A., Madrid 1950, s. 166.

⁷ UNAMUNO, M., *Tragický pocit života v lidech a národech*, Symposion, Praha 1927, s. 11. Dále jen *Tragický pocit života*.

⁸ ZBUDILOVÁ, H., *Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtelnost*, Studia Philosophica, roč. 60, č. 1, Brno 2013, s. 19-20.

⁹ Srv. *Tragický pocit života*, s. 11.

¹⁰ Tamtéž, s. 12.

¹¹ *Del sentimiento trágico de la vida*, s. 29.

svědomí, mravního. „Jeden Bůh, Bůh rozumový, je projekcí myšlenkového člověka do nekonečna – tedy člověka abstraktního, člověka, který není člověkem; a ten druhý Bůh, Bůh citový a volní, je projekcí člověka živého, skutečného člověka z masa a z krve do nekonečnosti nitra.“¹² Co tedy bylo rozumem strháno a popřeno, srdcem se znovu vystavělo a obnovilo, a právě toho si většina badatelů či čtenářů povrchně zaměřených pouze na systematicky utvořenou teorii nedokáže povšimnout.¹³ Unamunovi se zdá zcela nesmyslné pokoušet se vybudovat svět pouze z definic a tvrdit přitom, že jen to rozumové je skutečné a jen to má nějakou hodnotu. To jednoduše nemůže být projevem filosofa.

„A být člověkem znamená být něčím konkrétním, jednotným a podstatným, znamená to být věcí, 'res'.“¹⁴ Unamuno tímto výrokiem odkazuje na Spinozu, jehož teorie mimo jiné spočívá v tom, že každá věc¹⁵, existuje-li jako substance, to znamená je sama v sobě a je také sama sebou chápána, se snaží setrvat ve svém bytí, což utváří její samotnou podstatu. Jinak řečeno, člověk neustále usiluje o to, aby tímto člověkem zůstal, aby tedy nezemřel, přičemž toto úsilí je časově neomezené, a proto si člověk nepřeje zemřít nikdy.¹⁶ Neznamená to však, že by se filosofie obou myslitelů nějak podobaly, Unamuno si totiž pro své vlastní účely jen propůjčuje určité slovní obraty, z nichž pak odvozuje své pojetí ustavičné touhy po nesmrtelnosti.¹⁷

To, co nás vymezuje jako jedinečného člověka, co tvoří naše konkrétní a osobní já, je „*princip jednoty a princip trvání*“¹⁸. Princip jednoty se vztahuje především k prostoru, našemu tělu, jednání a našemu cíli. Když něco děláme, činíme to jednotně a ne tak, že bychom si například uvědomovali, že jedno oko kouká tam a druhé jinam, nebo že jednu nohu máme při chůzi vpředu a druhou vzadu. Vše, co děláme, směřuje k nějakému cíli, který máme v každém okamžiku našeho života. A čím jednotněji někdo jedná, tím více je člověkem. Naopak princip trvání se zase vztahuje zvláště k času. Je zřejmé, že to, kým se člověk stal pro současnost, vyplývá nezbytně z jeho tělesnosti před deseti lety řadou různých stavů vědomí, které běžely nepřetržitě. Současná bytost je tak důsledkem minulých událostí, a proto paměť tvoří základ každé individuální osobnosti. „*Žijeme ve*

¹² *Tragický pocit života*, s. 13.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ „Y ser un hombre es ser algo concreto, unitario y sustantivo, es ser cosa, res.“ *Del sentimiento trágico*, s. 33.

¹⁵ Zde nutno chápat pouze ve Spinozově pojetí - jedině v tomto smyslu může Unamuno hovořit o člověku jakožto o věci.

¹⁶ *Del sentimiento trágico*, s. 33-34.

¹⁷ FERRATER MORA, J., *Unamuno – Bosquejo de una filosofía*, Editorial Sudamericana, Buenos Aires 1957, s. 61.

¹⁸ *Tragický pocit života*, s. 16.

vzpomínce a vzpomínkou a náš duševní život je v základě vzato jen úsilí vzpomínky o setrvání, o buzení nadějí, úsilí minulosti o to, aby se stala budoucností.“¹⁹

Náš španělský filosof však upozorňuje na to, že na tomto světě také existují lidé, kteří sami sebe necítí. K tomu dochází tehdy, chce-li se člověk stát někým zcela jiným. To totiž znamená, že by dotyčný již nechtěl být sám sebou, tím, čím je, což by si žádný jedinec se zdravým rozumem přát neměl. Naopak je zcela pochopitelné, pokud by někdo měl rád něčí dovednosti nebo majetek, ale nechtít setrvat dál ve svém bytí je jako propadnout se do nicoty, přestat být úplně. Každý normální člověk se vždy snaží sám sebe obhájit a změnit své cítění nebo myšlení jen do té míry, dokud bude stále jednotným a souvislým duchem v harmonickém celku. Nikdo by neměl žádat takovou změnu, která by porušila jednotnost osobnosti.²⁰

Ne náhodou je kladen důraz na konkrétního jedince, na vlastní *já* každého člověka, jelikož pro vesmír možná nejsme ničím, ale pro sebe naprosto vším. Proto ani ostatní lidi nesmíme pokládat za pouhé prostředky, ale pokaždé za cíle, jak nás o tom přesvědčil už Kant. Každý se cítí být zrozen pro to, aby žil, a tak uskutečňoval sám sebe a současně obhajoval své individuální vědomí. Vyvstává zde ale podstatná otázka, pro koho byl svět vůbec stvořen? Unamuno se domnívá, že pro každé jednotlivé vědomí, ať už by ho měl člověk, nebo jakýkoliv jiný živočich, protože „*lidská duše vyváží celý vesmír*“.²¹ To v lidech vyvolává pocit jakési teleologie, účelnosti svého bytí, přičemž tento pocit může vzniknout pouze tam, kde je nějaké vědomí. A je to právě boj o vlastní vědomí, co utváří v člověku touhu po nesmrtelnosti, a přivádí ho tak k samotnému tragickému boji o život. „*Není-li však toto vědomí /.../ nic než záblesk mezi dvěma temnými věčnostmi, pak není na světě nic hnusnějšího nad život.*“²²

Tragičnost bytí tkví v neustálých rozporech života, především pak v konkrétním rozporu mezi srdcem a hlavou. Nelze totiž srovnávat hodnoty citové s rozumovými důvody. Člověka, jemuž zemře jeho dítě, neutěší rozumový důvod, že všichni jednou musí zemřít. Ten, kdo myslí pouze rozumem, se nemůže nikdy stát filosofem, neboť není ani člověkem, ale pouhou jeho kopií. Skuteční lidé²³, a především pak filosofové, myslí „*celým svým tělem a celou svou duší, svou krví i dřením, srdcem i plícemi a vnitřnostmi,*

¹⁹ *Tragický pocit života*, s. 16.

²⁰ Tamtéž, s. 17.

²¹ Tamtéž, s. 19.

²² Tamtéž.

²³ Srv. NOZICK, M., *Miguel de Unamuno – The Agony of Belief*, Princeton University Press, New Jersey 1982, s. 50. První skupina lidí, která se skládá z těch, co používají pouze své mozky, je tvořena z pedantů a odborníků, jejichž bytí je značně omezené, zatímco druhá skupina těch, co myslí celým svým tělem i duší, v sobě zahrnuje kompletní bytosti prožívající nejen intelektuální, ale také citové a volní potřeby.

vším, co je v nich živé“.²⁴ Jakékoliv vědy, ať už fyzika, geometrie, filologie a jiné, jsou pouhou specializací, ale filosofie a umění by měly být souhrnem všeho. Většinou poznáváme za nějakým praktickým účelem nebo pro doplnění vědomostí. Věda je tak prostředkem k uspokojení intelektuální potřeby po jednotnosti a trvání vědomí. Filosofie v sobě naopak zahrnuje celkovost života a vesmíru a měla by se zejména pokoušet o smíření potřeb srdce a vůle s potřebami rozumu a myšlení. „*Na tomto ztroskotává každá filosofie, která se pokouší škrtnouti prostě ten věčný a tragický rozpor, základ to našeho bytí.*“²⁵ Člověk by měl mít neustále na paměti prazáklad i poslední cíl všeho. To je jeho nejvyšším zájmem, který se nezakládá pouze na rozumu, ale především na citu. „*Nestačí o svém osudu přemýšlet, je nutno cítit jej.*“²⁶ Někteří lidé však necítí a nedokáží si tak uvědomit, že je třeba se neustále tázat i po tom nepochopitelném. Filosofie vyvěrá z tragického pocitu života, jehož původ se nachází právě ve vědomí člověka, což z něj činí tvora nemocného, jelikož vědomí samo o sobě je nemoc, jak tvrdí Unamuno. Nikdy se totiž ještě nepodařilo prokázat, že přirozeností člověka je být veselý.²⁷

1.1. Tělesné metafory

Nejen v *Tragickém pocitu života* se můžeme setkat s Unamunovými metaforami a obrazy tělesnosti člověka, jako jsou maso, krev, kosti nebo vnitřnosti. Španělský autor si vybral tato vyobrazení pro dramatické zdůraznění hloubky citovosti, kterou povětšinou vnímáme, jako by vycházela ze samotných útrob nás samých, a zároveň tak chce propojit vědomé s tělesným, aby vyjádřil celistvost svého pojetí konkrétního člověka. Nesmíme totiž zapomínat, že Unamuno byl také významným literátem a básníkem.

Touto bezpochyby zajímavou problematikou se zabývá R. L. Predmore ve svém článku *Flesh and Spirit in the Works of Unamuno*, v němž je možné nalézt odpověď na otázku, jakým způsobem chápat Unamunův výrok, že správný filosof myslí i svými vnitřnostmi, zkrátka celým svým tělem.

Predmore se domnívá, že metafora vnitřností je jakousi abstrakcí pro vnitřní, skrytou a zásadní část dané reality. Na vnitřnosti může být pohlíženo jako na zdroj života a zdraví, přičemž zároveň představují to nejhlubší, nejhorší i nejlepší, ze samotného člověka. Právě v útrebách vždy nějakým způsobem nejvýrazněji cítíme naše pocity a emoce, včetně bolesti, nenávisti či soucitu. Často se může zdát, že duchovní i tělesný temperament

²⁴ *Tragický pocit života*, s. 20.

²⁵ Tamtéž, s. 21.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž, s. 20-22.

pramení ve vnitřnostech, jež jsou pak vyjadřovány jako záležitost srdce nebo duše. Unamuno používá tělesných metafor za účelem znázornění duše, a proto je zřejmé, že všechny vášně, stejně jako láska a nenávisť, se rodí právě zde, v jejích útrobách. Tyto duchovní útroby znázorňují nejzazší a nejintimnější hlubiny lidské osobnosti. Unamuno byl přesvědčen, že funkce těla, mysli a duše jsou naprosto neoddělitelné a vzájemně propojené, a současně věřil, že člověk je více tvor cítící a volní než rozumový. Predmore tedy dochází k závěru²⁸, že funkce Unamunových tělesných vyobrazení slouží ke ztvárnění touhy po nesmrtelnosti.²⁹

1.2. Vědomí člověka

Již jsme se dozvěděli, že vědomí člověka je zdrojem jeho tragického pocitu života. Hraje proto důležitou roli ve filosofii našeho španělského myslitele. Otázku vědomí v Unamunově koncepci řeší i článek Williama Johnsona *La antropología filosófica de Miguel de Unamuno: La conciencia y el sentimiento trágico de la vida*.

Vědomí je souhrnem všeho poznaného. Souvisí tak s bytím samotným, jelikož jen to vědomě vnímané skutečně existuje. Samo o sobě je celým jedinečným světem, vesmírem, ontologickým prostředím, které předchází vše ontické, neboť předchází i samotné rozlišení na subjektivní a objektivní. Člověk nežije přímo to reálné, tedy nezná skutečnost takovou, jaká je nezávisle na jeho žití, vždy již interpretuje. Duchovní život znamená pro Unamuna především reflektující vědomí, které ustavuje podstatu lidství člověka a tvoří unitární a monistický rámeček jeho bytí. Lidé se od zvířat odlišují právě tímto reflektujícím myšlením, kdy nejenže cítí, ale dokonce si uvědomují, že cítí. Veškeré vnímání, emoce i dojmy jsou vždy doprovázeny reflexí. Vědomí je trvale spjato s živým tělem, což pak dohromady tvoří pocit vlastního já. „*Tělo a duch jsou v jistém smyslu jedna a tatáž věc, ale tento duch není ničím objektivním ani empirickým, nemá a ani nemůže mít žádnou realitu nezávislou na materiální opoře těla, v němž spočívá.*“³⁰ Přesto vědomí nechce zmizet společně s tělem a touží po jeho překonání, touží po nesmrtelnosti.

²⁸ Srv. FERRATER MORA, J., *Unamuno – Bosquejo de una filosofía*, s. 40.

Ferrater Mora dochází k podobnému závěru, že z útrob vyvstávají skutečnosti, které mají v sobě mnohem víc živoucnosti, než je možné nalézt v kterémkoliv obecném principu. Mezi tyto skutečnosti patří například pud sebezáchovy, hlad po zvětšení, pocit tragédie, prožitek rozporu nebo směsice zoufalství a naděje, jež každý konkrétní člověk denně prožívá a pociťuje.

²⁹ PREDMORE, R. L., *Flesh and Spirit in the Works of Unamuno*, in: PMLA, Vol. 70, No. 4, 1955, s. 587-605.

³⁰ „Cuerpo y espíritu son, en algún sentido una y la misma cosa, pero éste espíritu no es nada objetivo ni empírico, no tiene ni puede tener ninguna realidad independiente del sostén material el del cuerpo – en que se apoya.“

Unamuno si je vědom významu společnosti pro lidského ducha. Pouze díky vzájemné slovní komunikaci jsme schopni proniknout do nitra toho druhého, ale i do svého vlastního, jelikož pouze artikulované myšlení je to, které reflektuje. Mluvit, i kdyby jen pro sebe, znamená myslet. Vědomí se rodí z jazyka,³¹ a především ze spolužití ve společnosti. Každý člověk si vytváří svou vlastní osobnost, která je však současně utvářena i lidmi kolem nás. Všichni tak nosí jakousi masku, jež personalizuje naše reflektující vědomí jak před námi samými, tak před ostatními, kterou však nikdy není možné sejmout.

Johnson v závěru svého článku směřuje k vyřešení otázky, co tedy způsobuje snahu vědomí neustále směřovat k tomu nekonečnému. „*Tato tendence, kterou bychom mohli společně s Unamunem nazvat 'metafyzickým instinktem', má svůj původ, což je zřejmé, v samotném vědomí, jehož podstatu tvoří, jak jsme již navrhli, teleologie jakéhosi účelu, který si předsevzal sám sebe jako absolutní telos.*“³²

JOHNSON, W. D., *La antropología filosófica de Miguel de Unamuno: la conciencia y el sentimiento trágico de la vida*, in: Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno, No. 20, Universidad de Salamanca 1970, s. 51.

³¹ Srv. LACY, A., *Miguel de Unamuno – The Rhetoric of Existence*, Mouton & Co., The Hague 1967, s. 175. Lacy doplňuje teorii utváření duše skrze jazyk také o zajímavou poznámku, že Unamuno si byl dobře vědom toho, že samotný pojem „duše“, stejně jako kterýkoliv jiný koncept, nikdy není oddělitelný od rámce konkrétní jazykové hry, díky níž je tento pojem vždy již nějak vykládán a interpretován.

³² „Esta tendencia, que, con Unamuno, podríamos llamar el 'instinto metafísico' tiene su fuente, claro está, en la conciencia misma, cuya esencia es, como hemos sugerido ya, la teleología de un fin que se propone a sí mismo como telos absoluto.“

JOHNSON, W. D., *La antropología filosófica de Miguel de Unamuno: la conciencia y el sentimiento trágico de la vida*, s. 74.

2. Východisko filosofie

Jak už bylo zmíněno výše, vědomí je nemoc. Unamuno je přesvědčen, že celá lidská existence má jakýsi chorobný charakter. „*A možná, že chorobnost sama je podstatnou podmínkou toho, čemu říkáme pokrok, a pokrok sám je snad choroba.*“³³ Co však španělského filosofa vede k takovému výroku? Povahu nemoci měly totiž už samotné prapočátky vývoje člověka jako uvědomělé bytosti. Autor nám podává dvojí výklad našeho původu – jeden náboženský a druhý více biologicky zaměřený, vědečtější. Co se náboženské interpretace týče, naši prapředci žili v Ráji ve zdraví a dokonalosti. To se změnilo ve chvíli, kdy ochutnali ovoce ze stromu poznání dobra a zla, poté již byli vydáni na pospas všem nemocem, a především té nejhorší ze všech – smrti. Zvědavost přiměla lidi k prvotnímu hříchu, z něhož také vyplývá veškerý pokrok. Z biologického hlediska byl kdysi člověk jakýmsi druhem opice. Jednou došlo k tomu, že bylo vrženo choré mládě s vadou, jež se stala příčinou evolučního vývoje vzpřímených lidských jedinců. Díky volným rukám mohl člověk začít tvořit nástroje. Unamuno se domnívá, že právě ruce jsou významným průkopníkem ducha stejně jako slova. Slova jsou pak už jasnou známkou duše a vědomí. Jakákoliv choroba je prvkem pokroku, jelikož se neustále vyvíjí a přizpůsobuje organismu. Zdraví je totiž zcela abstraktním pojmem, neboť se jako takové vůbec nevyskytuje. Naprosto zdravý člověk by už ani nebyl člověkem, ale něčím iracionálním. „*Iracionálním proto, že by neměl žádné nemoci, která by rozněcovala jeho mozek k myšlení.*“³⁴ Podle Unamuna je touha po poznání pro poznání samo opravdovou a tragickou nemocí.³⁵

Zvědavost a touha po poznání vycházejí ze samotné přirozenosti člověka a jsou také podnětem pro vědu. Nicméně je třeba rozlišovat poznání pro poznání samo od poznání nezbytného k životu. To první se zakládá na reflexivním myšlení, to druhé, nevědomé poznání, z něhož čerpáme veškeré bezprostřední vědění, máme společné se zvířaty. Toto poznání plynoucí ze samotné podstaty bytí, tedy z pudu sebezáchovy, slouží nejzákladnějším potřebám života a má jakýsi historický původ. Všichni vnímající tvorové vnímají jen do té míry, do jaké jim je toho třeba pro účely zachování vlastního žití. „*Zvědavost, t. zv. vrozená touha po poznání se vyvíjí teprve, když bylo ukojeno poznání*

³³ *Tragický pocit života*, s. 23.

³⁴ Tamtéž, s. 24.

³⁵ Srv. PAREDES MARTÍN, M., *Conocimiento y realidad en „Del sentimiento trágico de la vida“*, Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno, No. 35, Universidad de Salamanca 2000, s. 89.

nezbytné k životu.“³⁶ Unamuno toto poznání pro poznání, touhu po pravdě pro pravdu samu, nazývá poznáním zásobním, přepychovým, jelikož je určitým způsobem navíc. Ve snaze po odhalování pravdy se pak znovu hledají odpovědi na životní otázky lidské existence. Pro člověka je důležité, že jeho životní potřeby a pud sebezáchovy také přispívají k vývoji jeho smyslů. Vnímá tedy vše, co potřebuje ke svému přežití. Pokud by v přírodě o nějaký ze smyslů přišel, přivedlo by ho to do značného nebezpečí, avšak ve společnosti, která jako celek vytváří úplně nový smysl, mu je umožněno fungovat dál. Nicméně smysly jedince pracují tak, aby zjednodušili svět kolem něj a vyloučili ze skutečnosti vše, co není třeba k jeho přežití. Jako příklad potvrzující tuto tezi autor uvádí parazity žijící v útrobach jiných tvorů, kteří nepotřebují ani vidět, ani slyšet, a proto se u nich tyto smysly nevyvinuly. Smyslové vnímání nám tedy také určuje, co pro nás bude existovat. Proto je jisté, že jsou skutečnosti pro nás doposud nepoznané a neobjevené, jelikož se bez nich lidé zatím obejdou.³⁷

Podle Unamuna je individuum jen další abstrakcí, jelikož člověka vždy obklopuje společnost, díky níž se rozvíjí lidský rozum a vědomí prostřednictvím řeči, jak již bylo v této práci rozebíráno.³⁸ „Rozum, totiž to, co tak nazýváme, poznávání rozvažující a rozvážené, to, co člověka činí člověkem, je produktem společnosti.“³⁹ Vedle pudu sebezáchovy, tedy hladu, který je podstatou lidského bytí, se nachází ještě pud pohlavní, tedy láska, a oba tvoří základ uchování společnosti. Svět smyslový je výtvozem hladu, zatímco svět ideální, myšlenkový, je výtvozem lásky. Právě skrze vnitřní cit jsme schopni vnímat také svět, který není přímo viditelný a hmatatelný.⁴⁰

Dostáváme se tak k hlavním otázkám této kapitoly. Tedy proč se vůbec filosofuje? Proč člověk touží po zjištění naprosté pravdy? Jaký je účel našeho neustálého úsilí o poznání? Každý filosof hledá nějaké teoretické východisko pro své filosofování, ale zapomíná se na hledání východiska praktického, jelikož zdaleka nestačí chtít jen pravdu pro pravdu samu. Pravda má totiž sloužit k proměně našeho duchovního postoje k životu, což by mělo ovlivnit i naše jednání. Filosof je konkrétním člověkem z masa a kostí a vždy promlouvá skrze svoji filosofii ke stejně konkrétním lidem. Také lze mluvit o konkrétním „já“, které se vymezuje naprosto stejně jako konkrétní člověk a stejně tak se nesmiřuje s životem, pokud by smrtí mělo zaniknout jeho vědomí. Toto já nesmí být zaměňováno s já

³⁶ *Tragický pocit života*, s. 25.

³⁷ *Del sentimiento trágico de la vida*, s. 50-56.

³⁸ V podkapitole Vědomí člověka.

³⁹ *Tragický pocit života*, s. 27.

⁴⁰ *Del sentimiento trágico de la vida*, s. 55-57.

teoretickým, protože to je stejně nelidské jako teoretická filosofie a její snaha o určení pojmu dobra nebo snaha o pouhou pravdu pro pravdu. Koncept dobra sice obohacuje naše vědomí a vede ke zdokonalení lidské společnosti, ale vždy je třeba se ještě ptát, k čemu nám to vše slouží, jaký je účel toho všeho. „*Ve východisku, ve skutečném, praktickém, ne teoretickém východisku každé filosofie, je takové nač.*“⁴¹ Filozof je ze všeho nejdřív člověkem a pak teprve filozofem, proto nefilozofuje pro pouhé filozofování samo. Musí žít, aby mohl filozofovat, a filozofuje, aby mohl žít. Filosofie totiž slouží k hledání smyslu života nebo k zahnání různých strastí, jež tíží lidského ducha.⁴² Pokud se v ní nacházejí mnohé rozpory, je jediné správné, neboť život překypuje samými rozpory, jež tvoří samotnou podstatu⁴³ existence. Unamuno si pokládá otázku, nač je nám veškeré nashromážděné poznání, když všechno vědění existuje pouze v osobním vědomí. Vědy jsou skutečné jen natolik, nakolik jsou v myslích těch, kteří se jimi zabývají. Má-li jednou zaniknout každé osobní vědomí na zemi, tedy celé lidstvo, má-li lidský duch zmizet do úplného bezvědomí, z něhož se kdysi zrodil, a nemá-li již být nikoho, kdo by všechno to vědění převzal, k čemu nám to tedy vše je? „*Neboť nesmíme zapomínati, že problém osobní nesmrtnosti duše zahrnuje v sobě také otázku budoucnosti celého lidského rodu.*“⁴⁴ Mnozí také povětšinou filozofují proto, aby se o něčem přesvědčili, tedy aby přinutili svou vlastní přirozenost k tomu, v co chtějí věřit, přestože o tom ve svém nitru ve skutečnosti pochybují. Snaha přesvědčit sám sebe tak bývá někdy také vnitřním východiskem některých filozofií.⁴⁵

Člověka samozřejmě zajímají příčiny věcí, ale ještě více jejich účel, tedy to, jaký je nejvyšší cíl veškerého bytí. Důvod, proč chce vědět, jaký má vše smysl a co to vše znamená, je jednoduše ten, že nechce zemřít úplně a zároveň potřebuje vědět, zda umře definitivně nebo co ho po smrti čeká. Pokud má jeho vědomí úplně zaniknout, zdá se, že pak nemá nic smyslu. „*Jsou tři řešení: buď vím, že zaniknu docela, a to je pak nenapravitelné zoufalství; nebo vím, že nezaniknu docela, a to je pak resignace; nebo nemohu zvědět ani toho ani onoho, a to je pak resignace v zoufalství nebo naopak,*

⁴¹ *Tragický pocit života*, s. 30.

⁴² Filosofie je snahou o zracionalizování života a zároveň o oživení rozumu. To vede Unamuna k pojmání filosofie jako koncepce světa a života.

MARÍAS, J., *Miguel de Unamuno*, s. 165.

⁴³ Unamuno chce podstatu bytí, tedy substanci, oživit a dát tomuto pojmu obsah ne logický a abstraktní, ale vztahující se k vlastnímu životu, vlastnímu prožívání skutečnosti. To znamená, že základ podstaty tvoří vlastní lidská, duševní a živoucí skutečnost. Také podstata věcí je založena v samotné podstatě člověka, která tvoří jeho osobnost.

MARÍAS, J., *Miguel de Unamuno*, s. 171-173.

⁴⁴ *Tragický pocit života*, s. 31.

⁴⁵ Tamtéž, s. 29-33.

*resignace zoufalá nebo resignované zoufalství a boj.*⁴⁶ Zdá se, že otázka nesmrtelnosti duše nebude moci být ani potvrzena, ani vyvrácena, přesto však cosi neustále člověka nutí se po tom tázat a snažit se to poznat, aby byl vůbec schopen žít. Právě to činí základ tragického pocitu života.

Unamuno věnuje své další myšlenky Descartovi. V rámci své filosofie, která vždy vychází především od konkrétního žijícího člověka, francouzskému mysliteli vytýká⁴⁷, že ve své metodické skepsi chtěl začít pochybováním o sobě samém jako skutečném člověku z masa a kostí, který má své vlastní touhy. Descartes zamýšlel udělat ze sebe pouhou abstrakci, nicméně v *Rozpravě o metodě* začal vyprávěním o sobě samém, o člověku Descartovi, a přiznal dokonce touhu dospět až do nebe. To je podle Unamuna známkou naprosté lidskosti. Avšak *ego* i *sum*, jichž Descartes užívá, jsou pro španělského filosofa jen neskutečnými a ideovými pojmy, a tak slavné *cogito, ergo sum* přepracovává na *sum, ergo cogito*.⁴⁸ Totiž z 'já myslím' může vyplývat jedině zas 'jsem myslící', jelikož 'jsem' vychází z 'já myslím' jedině tehdy, kdy se jedná o pouhý akt poznávání, ale takové tvrzení nemá nic společného se skutečným životem. Nejprve jsem, žiji, a pak teprve myslím, třebaže život vždy u všech tvorů neznamená myšlení. Vědomí o myšlení již vždy implikuje vědomí o bytí a každé myšlení i poznání vychází z cítění člověka.⁴⁹

Každý člověk chce být věčný, tudíž neustále usiluje o setrvání ve svém nekonečném bytí. Tato sebeláska a úzkost jsou základní podmínkou každého reflexivního poznání. Právě to tvoří východisko každé filosofie, přestože s tím mnozí filosofové nesouhlasí. „*Zůstaňme teď u tohoto závažného předpokladu, že úzkost ze smrti, hlad po nesmrtelnosti osobní, úsilí o nekonečné setrvání ve svém bytí je /.../ naší nejvlastnější podstatou, citovým podkladem každého poznávání a nejvnitřnějším osobním východiskem každé lidské filosofie, zbudované člověkem a pro lidi.*“⁵⁰ Avšak je možné, že vyřešením tohoto nejvnitřnějšího citového problému bude jen beznadějná resignace. Za toto osobní a citové východisko veškeré filosofie a náboženství považuje Unamuno právě tragický pocit života.

Seznámili jsme se tedy s nejpodstatnějšími předpoklady a východisky každého správného filosofování, jak si ho představuje Miguel de Unamuno. Bez uvedení do této problematiky bychom jen stěží mohli přikročit s dostatečným porozuměním k té části

⁴⁶ *Tragický pocit života*, s. 33.

Srv. NOZICK, M., *Miguel de Unamuno – The Agony of Belief*, s. 51. A je to právě boj, který plodí naději a utváří život.

⁴⁷ Srv. VALDÉS, M. J., *Death in the Literature of Unamuno*, University of Illinois Press, Urbana and London 1966, s. 28.

⁴⁸ Srv. ZBUDILOVÁ, H., *Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtelnost*, s. 21.

⁴⁹ *Tragický pocit života*, s. 34-35.

⁵⁰ Tamtéž, s. 35.

Unamunovy filosofie, jejímž podnětem je hlad po nesmrtelnosti. Každá skutečná a živoucí filosofie, jak bylo ukázáno, musí vycházet z konkrétního a skutečného člověka z masa a kostí. Nelze se zabývat jednotlivými filosofickými teoriemi, aniž by se nemělo na paměti, od koho vzešli a proč, co se za nimi skrývá za vnitřní život, city a pohnutky daného filosofa. Filosofie má tedy představovat životní stanovisko a jakési vyrovnání se s ním a zároveň by měla oslovovat skutečné a konkrétní lidi, od nichž také vzešla. Východiskem, tedy důvodem, proč vůbec filosofujeme, je pak tragický pocit života spočívající v samotné podstatě lidské existence.

3. Hlad po nesmrtnosti

Dostáváme se nyní k samotnému jádru této práce, jímž je bezmezná touha Miguela de Unamuna po nesmrtnosti. Jeho filosofie založená na tomto problému pramení přímo z jeho nitra, neboť se jedná o něco, co hluboce zasahuje samotnou podstatu jeho vlastní existence. Může se proto zdát, že jeho myšlenky jsou příliš jednostranně a velmi subjektivně prezentovány bez jakéhokoliv objektivního nadhledu a potřebného odstupu, že tedy jeho přístup není natolik kriticky filosofický, aby ho bylo možno považovat za obecně platnou teorii. Nicméně jak už bylo, snad dostatečně, vysvětleno výše, španělský myslitel nemá v úmyslu vytvořit obecnou filosofickou teorii, která by podle jeho slov byla mrtvá, ale chce představit živou filosofii pramenící z niterné podstaty bytí filosofujícího, jelikož filosofie má být obrazem životních postojů. Autor nám tedy sice odkrývá svoje osobní reflexivně uchopené city, domnívá se však, že velmi podobné prožitky sídlí v hloubi duše každého jiného konkrétního a skutečného člověka.

Unamuno neustále znovu opakuje a klade důraz na Spinozovu tezi, že každé stvoření se ze své podstaty snaží v sobě setrvat a to po neomezenou dobu, přičemž člověk jakožto tvor obdařený duchem si je tohoto úsilí dokonce vědom. Nedokážeme si představit, že bychom neexistovali, že bychom zcela přestali být, jelikož naše vědomí není schopno si uvědomit naprosté bezvědomí. Pokud bychom se o to přeci jen pokusili, nad představou vlastního nevědomí by nás přepadla děsivá úzkost.⁵¹ „*Nemůžeme se pochopit jako neexistující.*“⁵² Unamuno chce zůstat napořád sebou, ale zároveň chce určitým způsobem překročit sám sebe, rozšířit svého ducha tak, aby pojmul naprostou veškerost věcí, vše pronikl a poznal. Jedině tak se bude cítit celý a naplněný.⁵³

„*Věčnost, věčnost! To je ta touha; žízeň po věčnosti je to, co je mezi lidmi nazýváno láskou; kdo miluje jiného, miluje jej proto, že se v něm chce zvěčniti. To co není věčné, není ani skutečné.*“⁵⁴ Zdá se totiž, že co není věčné, nemá žádný smysl, neboť to jednoho dne zcela zanikne. Na tomto světě vše pomíjí, a tak je láska neodvratně spojena s pocitem

⁵¹ Domnívám se, že podobným příkladem by byla i naše neschopnost představit si, že bychom se vůbec nenarodili, a nikdy tak neexistovali přinejmenším jako někdo jiný, tedy že bychom nikdy ani nenabýli svého vědomí.

⁵² „No podemos concebirmos como no existiendo.“
Del sentimiento trágico de la vida, s. 68.

Srv. MARÍAS, J., *Miguel de Unamuno*, s. 201. Tento výrok prezentuje odpor mysli představit si svůj vlastní zánik.

⁵³ *Del sentimiento trágico de la vida*, s. 67-68.

⁵⁴ *Tragický pocit života*, s. 36.

marnosti, jelikož jako jediná může dát člověku alespoň zdánlivý pocit vítězství nad pomíjelností a současně naplnit a zvěčnit život.⁵⁵

Člověka zasahuje myšlenka, že musí jednou zemřít, a také otázka, co po smrti nastane. Unamuno nechce věřit v naprostý zánik vědomí, neboť cítí, jak se jeho duše utváří a rozšiřuje už jen třeba samotným pozorováním louky. Současně mu však jakýsi tajemný vnitřní hlas našeptává, že jednou přeci jen přestane být úplně. Nelze proto pochopit, jak tvrdí španělský filosof, žádného člověka, který prohlašuje, že jsou mu zcela lhostejné záležitosti týkající se smrti nebo posmrtného života. Už od pradávna odlišuje lidi od jiných tvorů jejich úcta k mrtvým předkům, snad jako následek vzniku primitivních náboženství. Člověk je tedy „*tvor, starající se o své mrtvé*“.⁵⁶ A činí tak proto, aby jeho vědomí uprchlo před vidinou naprostého zániku skrze víru ještě v jiný svět, než je ten pozemský. To je také důvod, proč se stavěly hrobky tak, aby přetrvaly staletí, ne-li tisíciletí, jako odraz věčnosti posmrtného života. „*Tato úcta ne k smrti, ale k nesmrtelnosti, je počátkem a uchovatelkou náboženství.*“⁵⁷ Myslet na vlastní smrtelnost je pro nás sice mučivé, ale přeci jen nás to jakýmsi způsobem posiluje. To zejména ve chvílích, kdy si představíme svůj pozvolný zánik na konci našeho života, jak z nás pomalu prchá veškerá síla, veškeré vzpomínky a pocity, jak se celý svět, jeho zvuky i vůně, vzdalují naší mysli a vše, celé naše tělo se svými prožitky, a především naše vědomí, nenávratně mizí v absolutní nevnímatelné nicotě.⁵⁸

„*Kdyby při smrti toho těla, které mne živí a které nazývám svým, abych je odlišil od sebe samého a od svého já, se mé vědomí vrátilo k naprostému bezvědomí, z něhož vyšlo, a kdyby stejně se událo všem mým bratrům v lidstvu, pak by celé naše pokolení lidské bylo jen smutným průvodem přízraků, spěchajících od nicoty k nicotě, a lidskost je pak nejnělidštější věcí, již je možno si představit.*“⁵⁹

V tomto výroku se formuje obraz úzkosti, který svírá lidskou duši, pokud má zcela zaniknout. Jediný způsob, jak se s takovou úzkostí vyrovnat, je postavit se čelem samotnému tajemství Sfingy, jak Unamuno nazývá naše tázání se po nejposlednějším účelu naší existence na světě. Máme-li se totiž propadnout opět do nicoty, k čemu je náš veškerý život? Záhada Sfingy představuje otázku po vlastním a konečném údělu člověka, na niž

⁵⁵ *Tragický pocit života*, s. 37.

⁵⁶ Tamtéž, s. 38.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Srv. tamtéž, s. 39.

⁵⁹ Tamtéž.

však nikdy nemůže být nalezena definitivní a jasná odpověď, ale na niž je třeba se bez ustání tázat, jinak by to znamenalo vzdát se nejhlubší podstaty vlastní osobnosti.⁶⁰

Unamuno přiznává, že ani v dětství, kdy jeho víra nebyla ještě nijak zpochybněna, ho nedokázaly vyděsit jakékoliv popisy pekla, jelikož úplný zánik mu připadal hrozivější než samo peklo. Kdo trpí, může si být jistý, že žije, a je lepší žít v utrpení než přestat existovat, přestože by smrt znamenala osvobození od všech bolestí. Krutost pekla se nikdy nemůže vyrovnat surové krutosti nicoty. To i v případě, že radost z našeho pomíjivého života, již občas pocítujeme, je vždy udolána naší touhou po nesmrtelnosti a věčnosti tak, že většinou v našich myšlenkách převažuje tragický pocit. Tato úzkost před smrtí je v nás vyvolávána právě naší vroucí láskou k vlastnímu životu.⁶¹

Před tímto tragickým pocitem nelze uniknout, ale zároveň je částečně uklidňující, že můžeme mít alespoň naději, že naše duše nikdy nezanikne. O potlačení této nejistoty se neustále pokouší náš rozum důvody odkazujícími k naprosté absurdnosti víry v nesmrtelnost vědomí, avšak rozumové důvody nemohou uspokojit touhu našeho srdce. „*Nechci zemřít, ne, nechci to a nechci to ani chtít; chci žít stále, stále, stále; chce žít mé já, to ubohé já, jímž jsem a jímž se cítím býtí teď a zde, a právě proto mne mučí problém trvání mé duše, mé vlastní duše.*“⁶² Člověk je sám sobě středem nejen svého, ale celého vesmíru. Jeho úzkost ho přivádí k otázce, jaký má účel dobytí světa lidstvem, pokud mají všichni jednou zcela zaniknout. Unamuno si je vědom toho, že jeho filosofie může vyznít poněkud egoisticky⁶³, ovšem toto stanovisko obhájí tím, že není nic univerzálnějšího než to individuální, jelikož problém každého konkrétního a skutečného člověka je vlastně problémem týkajícím se všech. Každý jednotlivec má větší hodnotu než celé lidstvo, proto není správné chtít obětovat jednoho ve jménu všech, jestliže nejsou všichni ochotni obětovat se pro jednoho. Běžně se říká, že jakýkoliv život získá svůj smysl tím, že se člověk obětuje pro své děti, nebo žije ve jménu idejí pravdy, dobra a krásy, ale to vše připadá španělskému mysliteli velmi neplodné a je přesvědčen, že smyslem jeho existence je především zbudování a formování vlastního já.⁶⁴ Toto já má tutéž hodnotu jako já

⁶⁰ LACY, A., *Miguel de Unamuno – The Rhetoric of Existence*, s. 187.

⁶¹ *Tragický pocit života*, s. 40.

⁶² Tamtéž, s. 41.

Srv. ZBUDILOVÁ, H., *Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtelnost*, s. 21. Tento Unamunův zoufalý výrok odkazuje ke znovuprožívání osobní agónie pramenící ze zápasu se smrtí. Smrt tvoří základ pro existenciální dimenzi bytí a zároveň je možno se skrze ni přiblížit hledanému smyslu života.

⁶³ Srv. NOZICK, M., *Miguel de Unamuno – The Agony of Belief*, s. 54. Egoismus, nebo spíš plné sebezpoznaní, vede k důvěrnému ztotožnění se se všemi ostatními lidmi odsouzenými ke stejnému žalostnému osudu.

⁶⁴ *Tragický pocit života*, s. 40-42.

kteréhokoliv jiného člověka, neboť stejný hlad po nesmrtnosti a stejné úsilí po odhalení nejposlednějšího účelu našeho života sužuje ze samotné podstaty existence každé vlastní a osobní vědomí. Pokud se tedy jednotlivec cítí být sám pro sebe celým vesmírem, totéž platí univerzálně pro kteroukoliv lidskou a reflektující bytost, a to je pak třeba mít neustále na paměti při jednání s našimi bližními.

Tvrzení, že se nic neztrácí, ale pouze přeměňuje a přetváří, a že žádná částice hmoty ani energie nemůže zaniknout a ztratit se, Unamunovi zdaleka nepostačuje jako útěcha, jelikož zmizet v jakémsi nekonečném veškerenstvu hmoty, energie nebo Boha, zkrátka rozplynout se do nějakého vyššího celku, nemůže uspokojit touhu po věčném trvání vlastního já každého člověka tak, jak se toto já cítí být během svého života. „*Hrozím se myšlenky, že budu nucen odloučiti se jednou od svého těla; hrozím se ještě více představy, že budu nucen odloučiti se od všeho, co je ve mně hmotného a smyslového, od vší substance.*“⁶⁵ Touha po nesmrtnosti je cílem sama o sobě a nelze pro ni nalézt žádné jiné odůvodnění, neboť je to nutnost vyžadovaná samotnou podstatou bytí. Jistě není úplně správné vyvozovat důkaz o nesmrtnosti duše z pouhé touhy po ní, nicméně je naprosto zcestné zavrhnout tuto touhu pouze proto, že je pro některé v jejich přesvědčení nenaplnitelná, neboť tuto záležitost jednoduše nelze uspokojivě dokázat. Unamuno však věří, a věřit je zde skutečně důležitým aktem, v nesmrtný původ této touhy po věčnosti, přestože naprostá většina intelektuálů něco takového zcela neuznává, jelikož se taková víra jeví jako docela absurdní. Tito myslitelé tvrdí, že je marné pokoušet se nalézt důkaz o naší nesmrtnosti, protože jednoduše nesmrtní nejsme a neměli bychom po tom ani toužit, a proto je lepší podřídit se osudu a rozumu a neznepokojoval se něčím, co není možné nijak změnit. To totiž zbytečně naplňuje naše životy smutkem a starostmi. Avšak Unamuno se odmítá podřídit takovým rozumovým důvodům a silou vlastní vůle chce stvořit svého vlastního Boha, který ho učiní nesmrtným. Sama podstata jeho existence ho nutká, aby chtěl trvat stále. Zatímco slabší jedinci se raději smíří s naprostou smrtí a touhu po věčnosti nahradí jinou touhou, ti silní vydrží žít v pochybnosti o dosažitelnosti jejich nesmrtnosti.⁶⁶

Každý se vyrovnává se smrtí různými způsoby a postojí, přičemž může také někomu připadat jeho vlastní narození jako špatný žert. Jiní se zase pokoušejí zvěčnit se v nějakém díle, které sami vytvoří, poněvadž na světě chtějí zanechat alespoň malý důkaz o svém bytí, tedy něco, co je přežije. Pokud snad nějaké dílo má anonymního autora, znamená to

⁶⁵ *Tragický pocit života*, s. 42.

⁶⁶ Tamtéž, s. 42-46.

jedině, že tvůrce dbal především na zvěčnění svého ducha, a ne svého jména. Taková touha po nesmrtelné pověsti pramení z pochybností, jež podřívají víru v naše nekonečné trvání. Člověk se chce odlišit, a takto přežít jakýmkoliv způsobem v paměti ostatních. Když toho však dosáhne, objevuje se nebezpečí, že se stane ctižádostivým a bude prahnout po slávě a větším uznání, což ho pak dovede ke snaze být někým jiným jen kvůli zalíbení. Bude chtít, aby ho ostatní považovali za někoho vyššího, a na tom pak vybuduje svoji novou představu o vlastním posmrtném životě v nekonečné slávě. Současný svět je proto plný nejrůznějšími originálnostmi. Vystupuje se proti velikým jménům minulosti, aby bylo obsazeno jejich místo v historii. Avšak nesmrtelnost vydobytá touto cestou je jen klamem, neboť ve skutečnosti se jedná o strach z nicoty, který nás nutí k tomu, abychom za každou cenu zachránili vzpomínku na sebe, pokud po nás nemá jednou přetrvat nic jiného než právě tato vzpomínka.⁶⁷

3.1. Hledání sebenaplnění

Článek *Miguel de Unamuno's Quest for Fulfillment* napsaný Mariem Benitezem se zaměřuje na Unamunovu neustálou snahu o nalezení životního naplnění. Toto naplnění, které má význam pouze tehdy, je-li ve středu jeho zájmu konkrétní a skutečný člověk, by mělo být chápáno více jako hledání než konečné nalezení, více jako cesta a neutuchající touha než cíl a jakési vlastnictví. Unamuno nám tak odkrývá jeho vlastní agonické pátrání a vyzývá nás, abychom společně s ním prožívali jeho úsilí po naplnění, stejně jako ho on zakoušel společně se Spinozou, Kantem a mnohými dalšími mysliteli. Benitez vidí v Unamunově koncepci šest různých aspektů, jimiž jsou hlediska podstaty, touhy, strachu, iracionality, utrpení a jednání.⁶⁸

Člověk hledá naplnění ze samotné podstaty svého bytí, neboť se tak chce dovědět, co to vlastně znamená být člověkem. Unamuno nachází odpověď, jak už bylo řečeno, u Spinozova tvrzení, že v podstatě každé věci, která se cítí být sama sebou, je snaha setrvat ve svém vlastním bytí po neomezenou dobu. To znamená, že každý člověk si stále přeje, aby nikdy nezemřel, a tato touha pramení ze samotného jádra jeho podstaty.⁶⁹ Unamunovo hledání naplnění je tedy snahou o uspokojení lidské touhy nikdy nezemřít. Žádné jiné úsilí nemůže být ontologicky smysluplnější, neboť dokud je člověk člověkem, musí vždy

⁶⁷ *Tragický pocit života*, s. 46-49.

⁶⁸ BENITEZ, M. A., *Miguel de Unamuno's Quest for Fulfillment*, Peabody Journal of Education, Vol. 45, No. 6, Taylor & Francis, Ltd. 1968, s. 335.

⁶⁹ Srv. SEVILLA BENITO, F., *La inmortalidad del alma, segun Don Miguel de Unamuno*, Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno, Universidad de Salamanca 1958, No. 8, s. 46.

směřovat ke svému přežití⁷⁰ a bojovat za něj. Otázka po našem individuálním a osobním údělu je jedinou skutečnou živoucí otázkou, která pramení ze samotných základů našeho bytí.

Unamunův člověk je ze své podstaty toužícím tvorem, podobně jako například Aristotelův člověk je bytostí společenskou. 'Já jsem' lze dle španělského filosofa zaměnit za 'já toužím', jelikož člověk nepřetržitě po něčem baží, dokud existuje. Lidé odjakživa dychtí po vědění a po nesmrtelnosti, především pak chtějí vědět, zda zemřou úplně, či nikoli, zda mohou mít alespoň malou šanci pokračovat dál ve svém bytí. To je jediný skutečný problém jejich existence. Avšak poznání pro samotné poznání pravdy je nelidské, jelikož se nežije proto, aby se filosofovalo, ale filosofuje se proto, aby se žilo. Není to dobytí věčného poznání, co určuje podstatu člověka, ale toužení samo. Každý jedinec hladoví po nesmrtelném životě, přeje si existovat navždy a bez konce. Jen to věčné lze považovat za skutečné, neboť nemožnost být navždy je to samé, jako nebýt vůbec. Bez nesmrtelnosti nemá lidský život žádný existenciální význam, a proto člověk přímo musí toužit po nesmrtelnosti, jelikož jeho vlastní podstata usiluje o setrvání ve svém bytí.⁷¹

Benitez v Unamunově filosofii rozlišuje vedle podstaty a toužení další rovinu, tou je strach. Španělský myslitel se totiž obává času, který považuje za děsivou záhadu a svého neúprosného nepřítele a tyrana. Přání navrácení času zpět se jeví jako poměrně strašlivé, jelikož takový zázrak není možný. Čas nelze zastavit a nemilosrdně přibližuje člověka tváří v tvář smrti jako nespravedlivého a děsivého konce veškeré empirické existence. Avšak není to jen strach z času a smrti, ale také z nicoty, jež je naprostou negací lidské podstaty a zničením vědomého, osobního a konkrétního ducha. Nicota se totiž Unamunovi jeví jako nejvyšší ontologický hřích, jako absolutní absurdita vedoucí k bezvýznamnosti existence.

Lidské hledání naplnění se pohybuje také v iracionální či anti-racionální rovině. Žádná forma racionalismu nebo vědy nemůže dokázat, že člověk bude žít navždy, či nikoli, ať už se pokoušíme zracionalizovat nesmrtelnost jakkoliv zarputile. „*Zatímco srdce a podstata člověka vyžadují nesmrtelnost, jeho hlava nemá tušení, jak se vypořádat s jejím dokázáním. Naše pokusy přeměnit nesmrtelnost ve skutečný objekt, dát jí racionální rovinu, se vždy setkají se selháním.*“⁷² Epistemologie jednoduše nemůže být spolehlivým prostředkem při snaze člověka o své vlastní naplnění.

⁷⁰ Benitez zde používá výrazu „non-death“.

⁷¹ BENITEZ, M. A., *Miguel de Unamuno's Quest for Fulfillment*, s. 336.

⁷² „While man's heart and essence demand immortality, his head does not know how to go about proving it. Our attempt to convert immortality into a truth object, to give it a rational dimension, is a failure.“
BENITEZ, M. A., *Miguel de Unamuno's Quest for Fulfillment*, s. 337.

Dalším neméně důležitým aspektem je stav agónie. Tato agónie pramení z hloubi samotné lidské podstaty, kde se střetává konečné a nekonečné. Z toho vyplývá boj mezi životem a smrtí, mezi toužením po nesmrtelnosti a toužením po jistém vědění, že člověk je skutečně nesmrtelný, mezi vírou a rozumem. Úsilí člověka vynakládané proti ustání jeho existence má agonický charakter, jelikož není jediný okamžik, kdy by se lidské vědomí nenacházelo ve stavu boje. Tento střet mezi protiklady úzce propojuje všechny bytosti zápasící o své přežití ve světě. Mír lze v tomto případě nalézt pouze v boji samotném, jelikož přestat být v rozporu je to samé jako přestat zcela existovat. Na úplném dně agonické propasti nacházející se v samotné podstatě lidského bytí spočívají důvody k lidskému jednání neboli podmínky duchovního života člověka.

Jednání se v Unamunově myšlení stává jediným podkladem pro jakousi intelektuální jistotu, jíž rozum ani věda nemohou dosáhnout tak, aby vyřešili střet mezi touhou a rozumem. Jedině v jednání spatřuje španělský filosof morální důkaz nesmrtelnosti, k němuž se však ještě vrátíme v závěru této práce. Pokud totiž náš rozum nemůže dokázat nesmrtelnost, naše skutky ji mohou alespoň vyžadovat. Unamunovo hledání naplnění lidského života nekončí, dokud nepřestane existovat sám člověk, který toto naplnění hledá.⁷³

3.2. Dialektika jako základ existence

Není pochyb o tom, že nejen v *Tragickém pocitu života*, ale i v dalších svých dílech je Unamuno mimo jiné také ovlivněn Hegelovou dialektikou, s níž se seznámil již v mládí a z níž učinil základní rámec svého filosofického myšlení. Avšak u španělského autora nenalezneme nic z Hegelovy logiky, která předpokládá hierarchii teze, antiteze a konečné syntézy, jelikož Unamuno vůbec nedochází ke spojení, syntéze, v níž protiklady splynou v míru a obecnosti, ale tyto protiklady pokračují v nikdy nekončícím střetávání se. Výsledkem nemá být žádná harmonie protikladů, neboť v boji, který všichni vedou proti svým protivníkům i proti sobě samým, schází jakýkoliv výsledný soulad. Existuje pouze nekonečná kontradikce.⁷⁴

Život člověka je tragický v tom, že žije bolestně a bez ustání mezi dvěma nepřáteli, jimiž jsou vůle být a podezření vědomí, že může přestat být, nebo také cítění a myšlení, víra a pochybnost, jistota a nejistota, naděje a zoufalství, srdce a hlava, život a logika či

⁷³ BENITEZ, M. A., *Miguel de Unamuno's Quest for Fulfillment*, s. 337-339.

⁷⁴ FERRATER MORA, J., *Unamuno – Bosquejo de una filosofía*, s. 43-47.
VALDÉS, M. J., *Death in the Literature of Unamuno*, s. 5-9.

iracionálno a rozum.⁷⁵ Každý určitým způsobem cítí, že jeho naděje a víra jsou jaksi neslučitelné s rozumem, bez něhož však zároveň nemohou být a rozvíjet se stejným způsobem, jako se rozvíjí rozum neustálým střetáváním se s nimi. Protiklady se tedy navzájem potřebují, a proto je nelze chápat jako skutečné navzájem se neovlivňující nepřátele, ale spíš jako přátele nacházející se v tragickém objetí. Antinomie se sjednocují ve střetu, aby přetrvaly, jelikož každá z nich žije ze svého opaku, aniž by došlo k nějaké vyšší jednotě nebo absolutní harmonii, která by mezi nimi nastolila mír. Člověk sice vždy touží po takovém souladu, avšak jediný mír, jehož může dosáhnout, je ten, pokud přijme, že se jednoduše ze samotné podstaty své existence v tomto boji nachází a bude pokračovat v žití proti všem a všemu.⁷⁶

Lidská existence se ze své podstaty trvale nachází ve stavu bytí ve střetu, především pak ve střetu mezi nesmrtností a smrtí neboli nebytím. Vědomí totiž nepřetržitě usiluje o vydobytí si svého bytí z nebytí, přičemž bytí je souvislým ujišťováním existence, zatímco nebytí je její souvislou negací. Člověk, dokud žije, je vystaven hrozbě smrti, která může být jeho úplným zničením, a proto stále bojuje proti nicotě. V tomto boji není možné hledat cokoliv logického, neboť je vystaven jen na intuici a citu pramenících ze samotné podstaty existence. Unamuno uplatnil dialektický rámec pro svůj koncept smrti, aby mohl dosáhnout roviny střetu jako cestě k životu.⁷⁷ Tragický pocit života se tedy nachází v neustálém souboji protikladů bez vyhlídky na jejich usmíření, jelikož pouze tento stav je důkazem žití člověka a pramení ze samotné jeho podstaty.

3.3. Autentický život

Konkrétní člověk z masa a krve jakožto bytost s nejautentičtější existencí nacházející se v nikdy nekončícím boji mezi protiklady je vystaven existenciální úzkostí ze smrti a strachu před nebytím. Každý jedinec je vržen do života, a především do jeho tragičnosti zakládající se na pochybnosti o pokračování vlastního já. Vystavení se bolesti života a úzkosti z nicoty tvoří v Unamunově myšlení princip autentického bytí, díky němuž je pak člověk schopen utvářet sám sebe a usilovat tímto způsobem o vlastní nesmrtnost, jelikož podstatu takové existence tvoří hlad⁷⁸ po věčném životě, tedy vůle být navždy sám sebou.

⁷⁵ Srv. NOZICK, M., *Miguel de Unamuno – The Agony of Belief*, s. 53-54. Člověk je vždy zachycen ve změní antinomií.

⁷⁶ FERRATER MORA, J., *Unamuno – Bosquejo de una filosofía*, s. 46-49.

⁷⁷ VALDÉS, M. J., *Death in the Literature of Unamuno*, s. 5-33.

⁷⁸ Unamuno používá mnohem méně intelektuálního výrazu „hlad“ pro označení směsice víry v nesmrtnost a pochybnosti o ní na úrovni autentického sebeuvědomění.
FERRATER MORA, J., *Unamuno – Bosquejo de una filosofía*, s. 60.

Tragický pocit života vede člověka k transcendentnímu sebeuvědomění, kdy se pak každý podle Unamuna může stát tvůrcem své nesmrtnosti, pokud se tomuto cíli odevzdá celý.⁷⁹

Pouze já, které si je vědomo nikdy nekončícího boje mezi antinomiemi a plně se tomuto boji vystavuje, se stává autentickým. Toto já, jehož existence předchází všemu ostatnímu, je také stavěno před problém vlastní smrti, čímž se otevírá celému světu, aby ho mohl přizpůsobit sobě samému. Jedině tak může být celý a vším, jak Unamuno nazývá autentický stav uvědomění si všeho, co patří do světa, v němž se já nachází. Avšak zároveň autenticita pro člověka znamená tragický pocit života. Ten se rodí z protikladu mezi intelektem a vůlí a ústí v uvědomování si vlastní smrti. „*Tak existence autentického já, od chvíle, kdy nalézá sám sebe v existenci, po svoji smrt, je jeden souvislý boj.*“⁸⁰

Unamuno pojednává o dvou způsobech života. Zatímco první je život každodenní a triviální, ten druhý je autentický a tragický. Nicméně každodenní život zde vůbec neznamená život prostý či obyčejný bez nějakých větších skutků, ale v tomto smyslu se jedná o méně kvalitní život, kdy člověk nevěnuje žádnou pozornost vlastnímu bytí a problému svého přetrvání, vyhýbá se tedy úzkosti a trápení, a činí se tak sám o sobě prázdným. Nechce si uvědomit svou vlastní podstatu, a proto jeho život postrádá smysl a celistvost. „*Člověk, který žije sám ze sebe, usiluje o své bytí a má tragický pocit života, snahu o přetrvání, je skutečný, substanciální a autentický, je skutečným člověkem.*“⁸¹ Proto se všední život může stát autentickým jenom tehdy, učiní-li se osobním, pokud člověk pojme sebe i ostatní jako bytosti s vědomím a vystaví se živoucí úzkosti ze svého bytí. Nejautentičtějšími prvky každého života jsou láska a utrpení, které nás vždy vedou k nejvyššímu sebeuvědomění. Unamuno se domnívá, že jediným skutečně autentickým přetrváním vědomí schopným uspokojit touhu člověka po nesmrtnosti tak, jak si ji představuje, je věčný život, který hlásá katolicismus. Tedy posmrtný život zaručený Bohem skrze vzkříšení věčné duše i těla.⁸²

⁷⁹ ZBUDILOVÁ, H., *Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtnost*, s. 20-27.

⁸⁰ „Thus, the existence of the authentic yo from the moment he finds himself in existence until his death is one continuous struggle.“

VALDÉS, M. J., *Death in the Literature of Unamuno*, s. 33.

⁸¹ „El hombre que vive desde sí mismo, que se afana por su ser, que tiene el sentimiento trágico de la vida, el afán de perduración, es real, sustancial, auténtico, es el verdadero hombre.“

MARÍAS, J., *Miguel de Unamuno*, s. 184.

⁸² MARÍAS, J., *Miguel de Unamuno*, s. 183-205.

3.4. Nesmrtelnost a náboženství

Je zřejmé, že Unamuno nemůže v *Tragickém pocitu života* opomenout také náboženské hledisko, neboť se s problematikou křesťanství vypořádával celý život napříč celým svým dílem. Zabývá se tedy mimo jiné křesťansko-katolickým řešením životní otázky každého konkrétního člověka, hladem po nesmrtelnosti. Španělský filosof je přesvědčen, že křesťanství vzešlo z víry v Kristovo posmrtné vzkříšení Bohem, přičemž to ještě v počátcích tohoto náboženství nepředpokládalo nesmrtelnost duše, jak ji vidí filosofie. Nejdůležitějším krokem byl přechod k víře v osobního Boha, která se mohla stát podkladem pro víru ve zvěčnění individuálního člověka, avšak s univerzální platností na celé lidstvo. S uvědoměním si smrti přišel i hlad po nesmrtelnosti, k čemuž již přírodní náboženství nedostačovala, a tak se vyvinula náboženství duchovní a vykupitelská, která již vycházejí z tragického pocitu života a vedou k vytvoření živého Boha. „*Tento objev nesmrtelnosti, připravovaný náboženským vývojem židovským a helénským, byl specificky křesťanským.*“⁸³ Z Kristova vzkříšení a nesmrtelnosti mohou lidé vyvozovat záruku svého vlastního vzkříšení. Cílem vykoupení je tedy podle Unamuna záchrana více před smrtí než před hříchem. Katolicismus je totiž typický svojí snahou o znesmrtelnění duše, zatímco protestantismus dbá více o etické záležitosti, jelikož toto náboženství závisí na mravnosti a vypovídá o čistotě svědomí a o spáse, přičemž takové ujišťování o odpuštění hříchů ještě není jistotou posmrtného života. Unamuno proto nechápe žádného člověka, jehož by snad netrápila nejistota života po smrti. To však neznamená, že by katolická víra nějakým způsobem zanedbávala etiku, jen se zaměřuje na nejhlubší životní otázku existence člověka.⁸⁴

Aby autor *Tragického pocitu života* podtrhl potřebu člověka být ujištěn, že po smrti zcela nezanikne, dopouští se záměrně silných výroků. Tedy například, že církev, ačkoliv je Unamuno odpůrcem dogmatismu a církevnictví, učinila dobře, pokud zavrhla Galileiho objev, neboť ohrožoval antropocentrickou víru, podle níž byl celý vesmír stvořen právě a pouze pro člověka, nebo kdy odsoudila Darwinovu teorii, jelikož popírala výjimečnost člověka a jeho naději na nesmrtelnost. Každý jedinec, jenž ze své podstaty musí doufat v posmrtný život, nemůže strpět tvrzení, že Kristovo zmrtvýchvstání není nikterak historicky doloženo. Avšak věřícímu, jak se Unamuno domnívá, nejde o skutečnost Kristova života, ale o záruku pokračování vlastního já tak, jak se jím cítí být nyní. Naše potřeba jistoty a bezpečí způsobuje, že se snažíme podložit naši víru různými důvody a

⁸³ *Tragický pocit života*, s. 52.

⁸⁴ Tamtéž, s. 50-59.

důkazy, a tak tedy „rozum útočí a víra, která se bez něj necítí bezpečnou, je nucena spolčovati se s ním. A z toho vznikají tragické rozpory a rozervanost svědomí.“⁸⁵ Víra vždy hledá oporu u svého protivníka rozumu a to je jedním z důvodů, proč se naše vědomí nachází v neustálém boji mezi antinomiemi. Problém tkví v tom, že se člověk pokouší věřit rozumem, místo svým životem. Katolictví uspokojuje otázku po nesmrtelnosti a věčné spáse každé lidské duše, přesto však, i když je víra racionalizována teologickými dogmaty, neuspokojuje dostatečně rozum. Unamuno tedy dochází k závěru, že je absurdní hledat racionalitu v tom, co je přímo protirozumové.

⁸⁵ *Tragický pocit života*, s. 61.

4. Rozum a víra

Člověk ze své vlastní podstaty vždy nutně touží po nesmrtelnosti, tedy aby jeho já nikdy zcela nezaniklo. Představa nicoty, v níž by se mohlo jeho vědomí ocitnout po smrti, v něm probouzí strach a bolestnou úzkost. Tato nejistota budoucího údělu způsobuje skutečně tragický pocit spočívající v samotném jádru jeho existence vymezené stálým střetáváním se mezi mnohými protiklady bez jakékoliv možnosti vzájemného usmíření. Vystavení se zcela a otevřeně tomuto boji je jediným způsobem, jak skutečně a autenticky žít. Unamuno proti sobě staví nejrůznější antagonismy, avšak nejvýraznější střet, jenž snad nejvíce ovlivnil jeho myšlení zneklidňující se nad nejhlubší lidskou otázkou po nesmrtelnosti, se odehrává mezi vírou a rozumem. Ty se sice vzájemně potřebují, ale zároveň se také vždy popírají, neboť člověk cítí potřebu podepřít svou víru nějakými rozumovými důvody, aby ji sám před sebou obhájil, avšak současně rozumem nikdy nelze uspokojivě dokázat pravdivost víry.

Rozum a víra tvoří dva zcela odlišné rámce myšlenkového organizování světa. Rozum není lidskou schopností, ale způsobem strukturování lidské zkušenosti skrze výklad, jelikož jeho účelem je vysvětlovat svět a existenci. Pracuje s pojmy jako kauzalita a nutnost a jeho nejzákladnější otázka zní „Jak?“. Zajímá se o to, co je viditelné, a jeho podstata spočívá v uvádění pojmů do souvislostí. Víra sice také není lidskou schopností, ale uspořádává svět v mezích pojmů osoby, svobody, konečnosti, účelu, vědomí a substance. Víra vždy něco tvoří, jelikož je tvořící silou nacházející se v člověku. Její nejzákladnější otázkou je „Proč?“. Zabývá se tím, co se cítí, a ne tím, co je pouze viděno. Vnitřně je také spojena s nadějí, přičemž její nejkonkrétnější a nejosobnější formou je naděje v nesmrtelnost. Rozum i víra odpovídají odlišným potřebám lidské existence. Zatímco se rozum pokouší vysvětlit a pochopit vesmír v pojmech kauzality a nutnosti, víra pracuje na základě iracionálních konceptů, jimiž jsou Bůh, duše, osoba, svoboda či nesmrtelnost. Proto nemá podle Unamuna význam usilovat o vědecké či racionální vysvětlení Boha nebo nesmrtelnosti, jelikož to popírá jejich logickou podstatu. Víra se totiž vztahuje k něčemu temnému a nevyslovitelnému, co je možno pouze pociťovat.⁸⁶

Nejzákladnější problém touhy po nesmrtelnosti a víry v ní tkívá v tom, že neexistuje žádný způsob, jak věčné trvání naší duše rozumově dokázat. Naopak odvodit rozumem její smrtelnost není vůbec těžké. Unamuno si je dobře vědom skutečnosti, že každé

⁸⁶ LACY, A., *Miguel de Unamuno – The Rhetoric of Existence*, s. 201-221.

individuální vědomí závisí také na svém těle a fyzickém stavu. Náš duch se rozvíjí a utváří skrze nové vjemy, které přijímá zvenčí, ale také nám může připadat, jako by se naše vědomí přerušovalo během spánku či mdlob. Vše rozumové nás tedy dovádí k závěru, že tělesná smrt znamená pro vědomí také úplný duševní zánik. Proto je nanejvýš rozumné považovat smrt za takový stav duše, v němž se nacházela před svým narozením, to znamená bez vzpomínek, myšlenek a jakéhokoliv vědomí. Duše pak není ničím víc než pouhým označením pro individuální pocit vědomého a reflektujícího vědomí, soubor chemických a fyzikálních reakcí odehrávajících se v mozku. Racionalismus, opírající se o rozum a objektivní pravdu, nezbytně popírá nesmrtnost individuální duše, a proto je třeba nějaké dualistické soustavy, v níž je lidské vědomí považováno za něco ze své podstaty zcela odlišného, než je materiální a objektivní svět. „*Domněle rozumová nauka o substancialitě duše a o její spiritualitě s celým svým doprovodným aparátém vznikla jedině proto, že lidé cítili potřebu podepřít rozumem svou nepřekonatelnou touhu po nesmrtnosti a vyplývající z ní víru.*“⁸⁷ Pojem substance má podpírat víru v trvání našeho vědomí i po jeho odloučení se od těla, jelikož se náš duch cítí být trvalý uprostřed mnoha změn, a proto substancialitu přisuzujeme také i všemu ostatnímu, třebaže neživému, co se nám jeví jako zcela neměnné. Avšak španělskému filosofovi nepřipadá dostačující podpírat nesmrtnost duše rozumovým konceptem substance, neboť naše já myslí a cítí i v rámci svého živého těla, jímž je také ovlivněno. Naše tělo přímo souvisí se stavu vědomí. Jakékoliv snahy učinit z vědomí substanci jsou pouhým úsilím o racionalizaci nesmrtnosti duše. Substance je navíc jen myšlenkovou ideou a nemá žádnou objektivní skutečnost, jíž by bylo možné podepřít problém nesmrtnosti. Unamunovi se nepozdává ani panteistické pojetí, že Bůh je vše a my se k němu navracíme po naší smrti, jelikož by to znamenalo, že jsme v Bohu byli i před naším narozením, a to nutně vede popření stále trvajících vědomí. Naši touhu po nesmrtnosti může uspokojit pouze vědomý a osobní Bůh, jenž je tvůrcem a zejména zaručitelem našeho věčného života. „*At' už se na tuto záležitost pohlíží z jakékoliv strany, vždy vyplývá, že rozum se staví proti naší touze po osobní nesmrtnosti a popírá nám ji. Proto je rozum ve skutečnosti nepřitelem života.*“⁸⁸

Rozum nás vždy dovádí k smrti, neboť nedokáže vysvětlit život, který je nestálý, individuální, a proto také nepochopitelný. V boji rozumu s životem spočívá celý tragický zápas, v němž se naše vědomí nachází. Všechno živé je totiž iracionální a vše racionální je

⁸⁷ *Tragický pocit života*, s. 66.

⁸⁸ „Por cualquier lado que la cosa se mire, siempre resulta que la razón se pone enfrente de ese nuestro anhelo de inmortalidad personal, y nos le contradice. Y es que, en rigor, la razón es enemiga de la vida.“
Del sentimiento trágico de la vida, s. 124.

neživé a neskutečné. Nelze totiž definovat něco, co se musí žít a cítit. Přesto však k našemu životu neodmyslitelně patří například logika, bez níž by nebylo možné vzájemně si předávat myšlenky a pocity, dokonce je nám jí třeba pro samotné myšlení a vnímání, jelikož myslíme ve slovech, a mluvíme tak sami k sobě, přičemž každá řeč se zakládá právě na logice. Tak se člověk stává zajatcem logiky, bez které se neobejde, a chce skrze ni dokázat svou nesmrtelnost, a proto se naše vědomí nachází ve stavu, v němž cítí, že musí znát nějaké řešení a dokázat ho, abychom sami sebe utěšili. Avšak utěšit nás dokáže jen víra. Ta může být rozumem popírána tak silně, že tito racionalisté odsuzují všechny ty, kteří věří v nesmrtelnost duše nebo po ní alespoň touží celou svou podstatou. Takové stanovisko je podle Unamuna zcela zavrženíhodné, ale naopak je úctyhodné, pokud někdo neustále usiluje, aby uvěřil ve věčný život, jelikož tuto víru potřebuje ke svému životu, přestože se mu věřit stále nedaří. V tomto případě jde o nejlidštější a nejhlubší stav lidské duše, totiž stav zoufalství, a to nedokáže utišit žádný rozumový argument, třebaže tvrdí, že důvodem k životu je už samo narození a sám život, přestože lidské vědomí jednou zcela zanikne. Rozum nám dokazuje, že pokud se naše vědomí zrodilo z nicoty, musí se jednoho dne do tohoto ne-vědomí také vrátit. Proto není vůbec nijak nesmyslné, jak se Unamuno domnívá, že by si někdo raději vybral vůbec se nenarodit, než být vystaven hrůze nicoty po smrti. Nikdo španělského myslitele nepřesvědčí o svém vnitřním klidu, věří-li zcela v nemožnost nesmrtelnosti, přestože by to byl nejzarytější racionalista, jenž prohlašuje bezvýznamnost prokazování neproniknutelných věcí. „*Je možnost pohlížeti na vše kolem sebe s klidnou duší a mysliti při tom, že jednoho dne se to vše nebude zrcadlit v žádném lidském vědomí?*“⁸⁹ Neboť problém nesmrtelnosti jednoho člověka je ve skutečnosti problém nesmrtelnosti všech a rozum jako náhražka víry v této otázce naprosto ztroskotává. Naopak naše touha po vědění a pravdě je uspokojována stále se rozrůstající vědou, která ponechává citové a volní potřeby člověka stranou.⁹⁰ Neexistuje žádná jiná pravda než vědecká či rozumová. Ta se však může pohybovat pouze v určitých mezích. Pokud tedy rozum potvrzuje úplnou smrtelnost našeho vědomí, a tak popírá jakoukoliv nesmrtelnost, usuzuje tak v rámci svých mezí rozumovosti. Nicméně otázka po věčném trvání našeho já se nachází až za těmito hranicemi, za nimiž je iracionální a absurdno, které se mohou opírat jen o naprostou nejistotu. Rozum je navíc schopen popřít i své vlastní pojmy pravdy a nutnosti, přičemž se stává podnětem ke skepticismu. „*Ani citu se*

⁸⁹ *Tragický pocit života*, s. 81.

⁹⁰ Srv. LACY, A., *Miguel de Unamuno – The Rhetoric of Existence*, s. 198. Unamuno naráží na klíčový problém současného západního světa, kdy člověk zmatený logickým a racionálním myšlením zcela zapomíná na nejhlubší otázky své existence jako konkrétní žijící a cítící bytosti.

*nepodaří učinit z útěchy pravdu, ani rozumu se nepodaří učinit z pravdy útěchu; ale tento druhý, rozum, počínající si nad samotnou pravdou, nad samotným konceptem skutečnosti, dosahuje toho, že se noří do hlubokého skepticismu.*⁹¹ Tento rozumový skepticismus se pak v lidském nitru setkává s citovým zoufalstvím, z čehož pramení podklad pro útěchu.⁹²

Jestliže tedy nemůže být naše otázka po nesmrtnosti a smyslu života zodpovězena rozumem upadajícím tak do skepticismu, společně s citovým zoufalstvím nejistoty přetrvání našeho já tvoří vztah, který je přímo tragický a který je základem pro vznik naděje, jelikož bez této naděje by člověk nemohl žít. Obě stanoviska, vycházející z rozumu nebo víry, se nacházejí v neustálém boji, přičemž platí, že mír mezi nimi není možný, a proto je třeba, aby si člověk z tohoto boje učinil podklad pro svůj duchovní život. Ten se bez ustání bouří proti rozumu a vědě, které popírají jeho citový základ a vůli nikdy nezemřít. Unamuno však upozorňuje, že problém nesmrtnosti duše není ani racionálním logicky řešitelným problémem, jelikož se nachází na poli iracionálna. Člověk si reflexivně uvědomuje život a svou víru jen díky rozumu, a proto jsou na sobě tyto protiklady navzájem závislé. Žádný jedinec nezná nic, co by dříve nechtěl, a proto věřit znamená především chtít věřit.⁹³

Stejně tak se v nepřátelství nacházejí filosofie a náboženství, přestože se vzájemně potřebují. „*Není náboženství bez nějakého podkladu filosofického, ani filosofie bez kořenů náboženských; žijí ze sebe navzájem.*“⁹⁴ Lze také říci, že dějiny filosofie jsou zároveň dějinami náboženství. Víra, podle španělského filosofa, pramení z vůle, jelikož věřit znamená především chtít věřit, a tak i věřit v Boha není nic jiného než chtít, aby skutečně byl. Z toho vyplývá, že věří-li kdokoli v nesmrtnost duše, vysloveně chce a touží, aby byla jeho duše věčná, a tato vůle chtít je mnohem podstatnější než samotné dokazování pravdivosti. Touha po poznání a touha po posmrtném životě se utkávají v nesmiřitelném boji, jelikož jakákoliv trvalá shoda mezi rozumem a životem, či filosofií a náboženstvím, není možná. Dějiny lidského myšlení jsou pak pouze dějinami zápasů mezi těmito protiklady. Rozum nutí život, aby se podřídil nutné nevyhnutelnosti, tj. smrti, život naopak po rozumu žádá, aby se stal oporou pro jeho touhy. Vitalismus vždy povstane proti rozumu, neboť pocit objektivního světa kolem nás vždy vychází z naší subjektivity. Ani

⁹¹ „Ni el sentimiento logra hacer del consuelo verdad, ni la razón logra hacer de la verdad consuelo; pero esta segunda, la razón, procediendo sobre la verdad misma, sobre el concepto mismo de la realidad, logra hundirse en un profundo escepticismo.“

Del sentimiento trágico de la vida, s. 141.

⁹² *Tragický pocit života*, s. 65-83.

Srv. MARÍAS, J., *Miguel de Unamuno*, s. 200.

⁹³ *Tragický pocit života*, s. 83-88.

⁹⁴ Tamtéž, s. 89.

racionálně založený myslitel nikdy nepřestává být člověkem, a tak i on, třebaže nevědomě, staví rozum do služeb života. Někdo by jistě mohl tvrdit, že bychom měli život podřítit rozumu, avšak úkolem života není chápat, ale žít. Logika, rozumnost a pravdivost nutí Unamuna tvrdit, že je nesmrtelnost individuální duše logickým nesmyslem, avšak upřímnost ho naopak nabádá k tomu, aby se s takovým tvrzením nesmířil, jelikož to, co cítí hluboko ve svém nitru, je stejně pravdivé jako to, co vidí nebo slyší, a proto nemůže své pocity zapírat.⁹⁵

Nic není jisté. Rozum nás přivádí k životnímu skepticizmu, tedy k negaci domněnky, že vědomí člověka bude nějakým způsobem existovat i po jeho smrti. Tato skepse vychází ze střetu rozumu s touhou a rodí se v ní spásná nejistota, která se může stát naší útěchou. Pokud by si totiž člověk mohl být zcela jistý, že smrt znamená definitivní zánik jeho vlastního vědomí, nebo by si byl stejně tak jistý, že za určitých podmínek jeho vědomí skutečně potrvá, obě tyto jistoty by učinily lidský život nesnesitelným. Útěšná nejistota našeho budoucího osudu tvoří podklad vnitřního života každého člověka, takže i ten, kdo je rozumem přesvědčen, že smrtí zcela zanikne i jeho vědomí, má někde v hloubi své duše tuto nejistotu, tuto pochybnost, co se skutečně stane po jeho smrti. Unamuno přiznává, že nevěří lidem prohlašujícím, že nikdy ani na okamžik nepocítili tuto nejistotu nebo že je vůbec neznepokojuje jejich vlastní zánik či otázka posmrtného života. Sám by totiž nechtěl mír mezi jeho srdcem a hlavou neboli vírou a rozumem a bude spokojenější, zůstanou-li vždy v boji. „*Nejpevnější základnou nejistoty, tím, co nejvíce otrásá naši životní touhou, co činí rozkladné dílo rozumu nejúčinnějším, je to, že rozvažujeme, jaký asi bude život duše po smrti.*“⁹⁶ Rozum se nám snaží vštípit, že naše vědomí je jen funkcí dobře a složitě organizovaného těla, nicméně pokud víra dokáže tuto myšlenku prolomit, neexistuje hranice našich představ o způsobu trvání věčného života. Je jistě důležité zdůraznit, že Unamunovi nejde o nebe a peklo, nebo cokoliv jiného, co by souviselo s lidskou morálkou. Jde mu o poslední účel celého lidského rodu, neboť všichni jsou tím já, které touží po nesmrtelnosti.⁹⁷ Autor nám touto cestou chce odhalit nejen svou duši, ale duši lidskou, ať už je nebo není odsouzena k úplnému zániku. Ta je určena nesmiřitelným bojem mezi rozumem a životným citem a je třeba tento rozpor přijmout a učinit z něj podklad pro

⁹⁵ *Tragický pocit života*, s. 89-91.

⁹⁶ Tamtéž, s. 95.

⁹⁷ Každý člověk má jakési tajemství, které není u všech stejné, a přesto určitým způsobem propojuje celé lidstvo. Tímto tajemstvím je pojem „já“, za nímž se vždy skrývá pro druhého neodhalitelné cosi, co utváří individualitu vědomí každého jedince, co však také určuje rozdílným způsobem všechny lidi. LACY, A., *Miguel de Unamuno – The Rhetoric of Existence*, s. 228.

skutečný a otevřený život.⁹⁸ Touha po nesmrtelnosti, pocit nejistoty a věčný rozpor mezi rozumem a vírou se stávají pramenem mravnosti. Člověk chce vždy vědět, co ho vede k určitému jednání, a proto se španělský filosof domnívá, že každá filosofická teorie slouží k vysvětlení a ospravedlnění nějaké etiky, která vždy vyplývá z vnitřního života autora, jenž ji vysvětluje. Člověk nikdy netouží zcela zaniknout. Zemře-li však, znamená to, že mu byl jeho život přímo sebrán, neboť nesvolil k propadnutí se do nicoty a nechtěl se vzdát svého života.⁹⁹

⁹⁸ Podrobněji vyloženo v podkapitole Autentický život.

⁹⁹ *Tragický pocit života*, s. 91-101.

5. Láska, soucit a smrt

Unamuno spatřuje útěchu a jediný lék proti smrti v lásce, přestože je zároveň tím nejtragičtějším v životě, jelikož je pro nás často původcem klamu a zklamání a činí nás často zoufalými. Avšak láska mezi mužem a ženou tvoří pravzor každé jiné lásky, a proto ani ta čistě duchovní není oprostěna od všeho smyslového, neboť láska je především cit a touha, která zasahuje do hloubi našeho ducha. Skrze ni se člověk rozmnožuje do budoucna a dělá tak jenom proto, že jednou zemře a musí svůj život předat dál. Žít znamená plodit, dávat se a tím i umírat. Člověk se spojuje s tím druhým jen proto, aby se odpoutal sám od sebe v nejvyšší rozkoši, která je předzvěstí smrti, neboť se na okamžik zcela přerušuje jeho vlastní životní podstata. Jen v druhých se totiž lze obrodit k dalšímu životu. Přesto se v podstatě takové lásky nachází něco tragického a ničivého, neboť láska je současně zápas, kdy se dva milují, ale také nenávidí, kdy se jejich těla spojují, ale jejich duše se oddělují. Je to vzájemné sobectví, v němž se milenci stávají tyrany i otroky sobě navzájem. To, co milenci plodí ve své lásce, je tělo bolesti odsouzené zemřít, a tak láska a smrt k sobě neodmyslitelně patří. V hlubině lásky spočívá věčné zoufalství, z něhož se pak rodí naděje a útěcha, neboť z prvotní tělesné lásky se stává láska duchovní a bolestná. Tato druhá, duchovní, forma lásky, tedy vyvěrá z bolesti a soucitu.¹⁰⁰

„Milenci nedospějí k tomu, aby se milovali navzájem více než sebe samy, v opravdovém splynutí duší a ne jenom těl, leč když těžké kladivo bolesti rozdrtilo jejich srdce v témž moždíři utrpení.“¹⁰¹ Tělesná láska navzájem odcizila jejich duše, a proto k duchovní lásce dospějí pouze tehdy, protrpí-li společně tutéž bolest. Teprve ve společném zoufalství se duše navzájem poznávají a citově sblížují skrze oboustranný soucit. Těla tedy spojuje rozkoš, zatímco duše utrpení. To vše lze jasněji spatřit, podle španělského myslitele, v tragických láskách bojujících proti síle osudu. Nešťastná láska totiž dává vnuknutí jiného světa, v němž se rodí naděje a víra, které se tak podobají naději a víře ve svět věčný. Milovat duchovně, a ne pouze tělesně znamená soucítit. Čím více člověk soucítí, tím více miluje. V uvědomění si vlastní ubohosti a nicotnosti poté vidí toto utrpení i v jiných lidech a pocituje k nim lítost a lásku. Všichni ze své podstaty touží po tom, aby byli milováni a také politováni, neboť chtějí, aby jejich utrpení bylo spolucítěno a sdíleno ostatními. Obzvláště láska ženy je v tomto milostnější a silnější, jelikož se zakládá

¹⁰⁰ *Tragický pocit života*, s. 102-104.

MARÍAS, J., *Miguel de Unamuno*, s. 197.

¹⁰¹ *Tragický pocit života*, s. 104.

na lásce mateřské, která není ničím jiným než láskou soucitnou. Soucit tedy tvoří podstatu duševní lásky, která je víc než jen láskou živočišnou, tedy láskou reflektující, vědomé a rozumné bytosti. Bylo již řečeno, že nelze poznat nic, co by nejdříve člověk nechtěl.¹⁰² Unamuno tuto tezi ještě doplňuje o to, že nelze dobře poznat nic, co nemilujeme a necítíme s tím soucit. Čím hlouběji se člověk noří do svého nitra, tím zřetelněji se mu jeví jeho vlastní nicota, jelikož poznává, čím vším není, a pociťuje, jak podstata jeho existence není trvalá a jak nedokáže dosáhnout nesmrtelnosti ani věčnosti. Z celého srdce pak soucítí sám se sebou a zároveň se miluje. Tato duchovní sebeláska, založená na soucitu, je jakýmsi egotismem, avšak zdaleka ne sobectvím, neboť právě z této lásky k sobě samému, z vlastního hlubokého zoufalství, že stejně jako nebylo nic před naším narozením, nebude nic ani po smrti, pramení hluboký soucit s ostatními bližními putujícími od nicoty k nicotě zazářící jen „na okamžik v nekonečných a věčných temnotách.“¹⁰³ Tímto způsobem lze dojít až k soucitu se vším, co vůbec jest. Každý člověk je sám sobě vesmírem, a tak pozoruje-li někdo pečlivě svůj vlastní vesmír, vidí, jak je jeho vědomí přeplněno všemožnými životními bolestmi, a dochází tak k omrzelosti nad celým bytím. Takový člověk pak soucítí naprosto se vším a nabývá vesmírné lásky, v níž miluje vše, co je lidské i nelidské, živé i neživé. To však vychází přímo z jeho nitra, v němž vše zosobnil, protože láska zosobňuje to, s čím má soucit.¹⁰⁴ Láska a soucit jsou založené na podobnosti. Čím více si jsou lidé a věci podobní, tím více se vzájemně milují a soucítí spolu.¹⁰⁵

Náš španělský filosof v tomto případě dochází k závěru, že pokud je láska tak živá a silná a miluje vše tím způsobem, že vše i zosobní, tak toto vše, celý vesmír, je vlastně osoba, bytost mající vědomí, která trpí, soucítí a miluje. Toto Vědomí Vesmíru, objevené a zosobněné naší láskou ke všemu, se nazývá Bohem. Znamená to jediné, že naše duše má soucit s Bohem a ten zase s námi. Bůh je tedy zosobněním všeho ve věčném a nekonečném Vědomí Vesmíru a lidé si vše zosobňují právě proto, aby se spasili před nicotou. Jediná cesta, jak předestírá Unamuno, živé bytosti k uvědomení si sebe sama je skrze bolest. „*Neboť mít vědomí o sobě samém, mít svou osobitost znamená vědět a cítit se odlišným od jiných bytostí, a k pocitu této odlišnosti lze dospět jen otřesem, více nebo méně velkou bolestí, uvědoměním si svých hranic.*“¹⁰⁶ Každý člověk si musí být vědom svého ohraničení, to znamená, že musí cítit a vědět, kde sám končí a kde začínají druzí.

¹⁰² Srv. kapitola Rozum a víra, s. 27.

¹⁰³ *Tragický pocit života*, s. 106.

¹⁰⁴ Srv. NOZICK, M., *Miguel de Unamuno – The Agony of Belief*, s. 54.

¹⁰⁵ *Tragický pocit života*, s. 104-107.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 107-108.

Reflexivního vědomí lze dosáhnout jen skrze bolest, protože v rozkoši jedinec zapomíná na sebe sama a odcizuje se. Lidský boj o získání, přetrvání a rozšíření vlastního vědomí je stejný jako zápas o vědomí, k němuž spěje vše živé. Vědomé bytosti vždy usilují o to stát se jinými, aniž by přestali být sami sebou, chtějí přesáhnout své hranice. To je nevyhnutelný pochod zosobňování a subjektivace. Pojem Boha vyrůstající z věčného pocitu člověka je antropomorfním a mytologickým chápáním světa, což lze také označit jako věčný protest života proti rozumu, neboť ve vědomí je pokaždé nejdříve vůle nezemřít, tedy pud po sebezachování, a pak teprve rozum.¹⁰⁷

Je marné pokoušet se o racionalizaci tohoto antropomorfního a mytologického pojetí světa, stejně jako o racionalizaci myšlení, jelikož se jednoduše myslí proto, aby se žilo, a ne proto, aby se pouze myslelo a poznávalo. Ani žádný myslitel či vědec se nemůže odpoutat od svého života a pocitů, a tak i to, co tvoří, je tím vždy nějak poznamenáno. A ani filosofie se nezabývá pouze objektivní skutečností, ale celým souhrnem obrazů, pojmů, vjemů a idejí vyjadřovanými řečí, která je vždy již nějakým způsobem osobním vyjádřením každého filosofa. Objektivní svět je ve skutečnosti společenskou tradicí, jež je nám dávana již jako celek. Člověk nechce být něčím objektivním, a proto usiluje o záchranu své životní subjektivity tím, že oživuje, oduševňuje a zosobňuje celý Vesmír. Díky svému vědomí cítí, že existuje, přičemž cítit znamená mnohem víc než vědět, a chce proto i cítit všechno ostatní, tedy cítit individuální já každé jiné bytosti i věci, neboť samo soucítění nám ukazuje vnitřní sílu, nejzákladnější pud každého tvora. Už bylo mnoho myslitelů, kteří se domnívali, že lidé jsou jen součástí nějakého kolektivního a vyššího vědomí Vesmíru. Představa takové nejvyšší bytosti budí v Unamunovi naději, že jako její věčná myšlenka by jeho vědomí nemuselo nikdy zcela zaniknout.¹⁰⁸

„Víra v Boha osobního a duchovního se opírá o víru v naši vlastní osobnost a duchovnost. Protože cítíme své vědomí, cítíme také, že Bůh má vědomí, to jest bytostnost, a protože toužíme, aby naše vědomí mohlo žít a býti nezávislé na těle, věříme, že bytost božská žije a je nezávislá na vesmíru /.../.“¹⁰⁹ Člověk věří, že Bůh existuje, jelikož sám chce, aby byl. Tato víra pramení z lásky, a proto není možné pojmout Boha jakkoliv racionálně. Rozum nemůže dokázat, že Bůh je, stejně jako nemůže dokázat, že není. Lidé potřebují, aby příroda byla nadpřirozená, zbožštěná, aby si uvědomovala sama sebe, a k jejímu zosobnění dochází skrze lásku a soucit. Boha lze pociťovat jen tehdy, pokud je

¹⁰⁷ *Tragický pocit života*, s. 108-111.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 111-114.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 115.

prožíván. Dát Vesmíru vědomí je jediným způsobem, jak mu dát nějakou účelnost, jelikož tam, kde není žádné vědomí, nemůže být ani nic účelného, co by předpokládalo nějaký záměr. Boha je nám tedy třeba, aby měl Vesmír vůbec nějaký smysl. Unamuno si vědomí Vesmíru představuje jako osobní vědomí zahrnující v sobě všechna konkrétní vědomí ostatních tvorů, s nimiž pak vzájemně trpí, miluje a soucítí. Myslet znamená u Boha tvořit, a tak dává Bůh bytí každému, koho si myslí jako jsoucího, a znamená-li smrt a zánik našeho vědomí jakési obohacení té nejvyšší bytosti, je to alespoň velmi nepatrná útěcha, neboť tak by naše životy získaly nějaký smysl. „Právě tato dravá touha dáti Vesmíru nějaký účel, učiniti jej vědomým a osobním, nás přivedla k víře v Boha, k chtění, aby Bůh byl/.../. Neboť věřiti v Boha, znamená v jistém smyslu stvořiti Ho, třebaže On nás stvořil napřed.“¹¹⁰ Bůh byl lidmi stvořen, aby byl Vesmír zachráněn před naprostým zánikem, protože to, co není věčně vědomé, je jen pouhým zdáním. Skutečné je pouze to, co trpí, cítí, soucítí, miluje a touží, a to je právě vědomí.¹¹¹

¹¹⁰ *Tragický pocit života*, s. 118.

¹¹¹ Tamtéž, s. 114-118.

6. Osobní a živý Bůh

Autor *Tragického pocitu života* se také zabývá otázkou rozumového Boha a Boha života pramenícího z lásky. Pojem Boha je kolektivní a společný všem, přestože konkrétní jednotlivci si jej poté individualizují. Filosofie má původ osobní, zatímco teologie kolektivní. Pocit božství není ničím objektivním, ale vychází ze subjektivnosti vědomí jako personifikace světa, avšak zároveň platí, že čím více jsme si vědomi rozdílu mezi subjektivním a objektivním, tím temnějším a vzdálenějším se pro nás pocit božství stává. Unamunovo pojetí Boha jako kolektivního vědomí zahrnujícího v sobě všechna ostatní vědomí by mohlo budít dojem jakési teorie založené na myšlence panteismu. To by ovšem byl zcela mylný závěr, neboť Unamuno se s panteismem neztotožňuje.¹¹² Jediný a živý Bůh se zrodil z pocitu božství každého člověka filosofickým působením a byl zindividualizován především jeho etickým pojetím. Rozum se Boha pokouší definovat, a tak ho proměňuje v pouhou ideu, která je zcela mrtvá. Cítěný Bůh jako jediné obklopující a podporující vědomí mimo nás se tak stal myšlenkou. Takový Bůh, jenž je čistou ideou, je nemyslitelný a žádným způsobem nepřispívá k lepšímu pochopení toho, jaká je jsoucnost, podstata a účel Vesmíru. Nelze ho ani cítit jako něco živého a skutečného. Naopak nám připadá, že jako prostá myšlenka zanikne společně s námi.¹¹³

Avšak Bůh, po němž toužíme, je nám zcela nezbytný jako ručitel naší nesmrtelnosti, tedy že se naše duše nepropadne do nicoty po své smrti.¹¹⁴ Vzešel z touhy všech lidských duší po účelu a smyslu Vesmíru a jen jako lidský Bůh odpovídá naší potřebě po věčném trvání a neporušení souvislosti našeho vědomí. Je to Bůh živý a subjektivní pramenící z lásky a utrpení. Pokud bychom se ho pokusili rozumově definovat, omezili bychom ho jen na naši mysl, kde by neměl žádný význam pro naši touhu po nesmrtelnosti. Unamuno je přesvědčen, že lidé mívají nejčastěji přímý pocit Boha především ve chvílích duševní tísně. „*A tento pocit, všimněte si toho dobře, neboť v tom spočívá celá jeho tragika a celý tragický pocit života, je pocit hladu po Bohu, pocit nedostatku Boha! Víra v Boha jest v první řadě /.../ touha, aby Bůh byl, nemožnost žít bez Něho.*“¹¹⁵ Bůh a člověk se skutečně utvářejí navzájem. Jelikož živé a osobní já každého člověka zároveň žije

¹¹² Unamuno panteismus odmítal z důvodu jeho příliš racionalistického přístupu k Bohu, který vede ke ztrátě osobní identity Boha se světem. Panteismus tvoří racionalistickou definici božství, jež neguje veškerou individualitu, a takový Bůh se pak stává neosobním a tedy i neživým.

ZBUDILOVÁ, H., *Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtelnost*, s. 23-24.

¹¹³ *Tragický pocit života*, s. 119-124.

¹¹⁴ Srv. ZBUDILOVÁ, H., *Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtelnost*, s. 24.

¹¹⁵ *Tragický pocit života*, s. 127.

v druhých a z druhých, tedy ve společnosti a z předků, pociťuje Boha jako kolektivní nekonečné vědomí celého lidského rodu zahrnující v sobě všechna lidská vědomí napříč celou historií i budoucností. Potřeba žít v iracionálním, osobním a božském světě je tak silná, že i ti, kteří prohlašují, že v Boha nevěří, věří alespoň, nebo především chtějí věřit v hloubi své duše v něco jiného, co by dalo nějaký účel jejich životu. Boha, po němž hladovíme, žádáme, aby nám vštípl svoji víru a usnadnil nám tak naši touhu po věčnosti, aby spasil naši duši a dal smysl světu kolem nás. Tento Bůh je vlastním Bohem každého člověka, který v něm neustále žije a s nímž se rodí, dospívá, žije a také umírá.¹¹⁶ Božská láska zosobňuje a zvěčňuje, neboť cítí hlad po věčnosti a nekonečnosti, a proto v Bohu hledáme samy sebe, svou nesmrtelnost a z ní vyplývající zbožštění. Pocit božského v nás budí víru, že vše má v nějaké určité míře vědomí, a tak je možné spasit celý svět před nicotou. Problémem by bylo, pokud by se jakýmkoliv způsobem prokázalo, že Vesmír žádné vědomí nemá, jelikož potom by náš život ztratil veškerý smysl a hodnotu. Nutnost věřit v Boha tedy nevychází z rozumové potřeby, ale z životní úzkosti, z naší touhy po boží existenci. Pro Unamuna je naprosto nelidským a strašným člověkem ten, kdo se smířil s tím, že Bůh není a ani nechce, aby byl, neboť i ten, kdo v zoufalství popírá jeho existenci, v hloubi své duše si tuto víru přeje mít. Otázka po Bohu je nerozřešitelná, ale žít v nejistotě je vždy lepší pro naši naději, než mít jasnou odpověď.¹¹⁷

¹¹⁶ Srv. MARÍAS, J., *Miguel de Unamuno*, s. 213.

¹¹⁷ *Tragický pocit života*, s. 124-138.

7. Víra a naděje

Nedoufáme v nesmrtelnost proto, že věříme v Boha, ale naopak věříme v Boha, jelikož doufáme ve věčný život. Je to právě naděje, touha, aby Bůh byl, co nás přivádí k víře v něj. Ovšem je-li víra vystavena pokusům o racionalizaci, stává se z ní dogma, jemuž se Unamuno chce vyhnout. Základ nejpevnější víry tvoří nejistota, čímž se odlišuje od jakéhokoliv jiného poznání. Víra, jako záruka naší nesmrtelnosti, totiž znamená důvěru v bytost, která nám věčné trvání našeho vědomí může zaručit. Je určena nějakým osobním individuálním prvkem s objektivní platností pro všechny. Lidé ani tak nevěří v to, co je, nebo v to, co bylo, ale doufají v záruku toho, co bude, tedy posmrtného života. Víru, jež je především vůlí nezemřít, lze také označit za tvůrčí sílu člověka, který tak vytváří svého vlastního Boha. Avšak ti, kdo věří bez úzkosti a nejistoty v duši, věří pouze v myšlenku Boha, a ne v Boha samotného.¹¹⁸

Nemůže již být změněno to, co bylo a je, ale možnosti se nám otvírají v budoucnosti. Lásky a víry totiž vždy směřují k budoucnosti a jsou udržovány právě nadějí. Obě bez přestání doufají v Boha, jenž neumírá a může tak zaručit věčný život. Hlad po nesmrtelnosti tvoří samotné jádro naší naděje. Věříme v to, co jsme neviděli, co teprve uvidíme, v co doufáme. Unamuno se vrací k tezi, že se nic neztrácí a nic úplně nezaniká, a doufá, že stejně tak je někde uchována každá jeho vzpomínka a prožitek, které se k němu všechny navrátí po jeho smrti, a jeho vědomí tak bude celistvé. Je také možné, že to vše nějakým způsobem přechází do jeho potomků, což se pak dědí po generace, nebo do díla, jež tvoří.¹¹⁹ V úzkosti, že vše zaniká, nám naděje vyjevuje to věčné a krásné, co nikdy nezaniká, přičemž Bůh se nám zjevuje, jelikož trpí společně s námi. Pouhá myšlenka nemůže ani trpět, ani žít jako bytost, avšak svět trpí a každé utrpení znamená schopnost cítit skutečnost a život, neboť bolest je podstatou života a tvůrcem osobnosti. Právě bolest spojuje všechny žijící lidi a jen z ní vyvěrá pravá láska. „*Úzkost je cosi mnohem hlubšího, mnohem niternějšího a mnohem duchovnějšího než bolest.*“¹²⁰ V lásce nacházíme tragickou útěchu nejisté naděje, ale čím víc je člověk člověkem, tím větší má cit pro úzkost a utrpení, a proto lze lásku označit za rezignované zoufalství. Bolest, utrpení, úzkost a

¹¹⁸ *Tragický pocit života*, s. 139-148.

¹¹⁹ Člověk zanikne v myslích ostatních velmi brzy, jako genetické dědictví svých potomků později také, a proto přetrvat a být znovu stvořen je možné jen skrze slova, která v sobě musejí mít takový potenciál, aby je čtenáři chtěli neustále číst, a tím osobní já člověka neustále obnovovali.

VALDÉS, M. J., *Death in the Literature of Unamuno*, s. 34.

¹²⁰ *Tragický pocit života*, s. 152.

zoufalství považuje Unamuno za projevy života, neboť jen tak člověk ví, že žije a je veden k naději ve stejně trpícího Boha. Bůh trpí v nás a my v NĚm. Podstatu každé bytosti tvoří úsilí o věčné trvání a hlad po nesmrtelnosti, ale také snaha stát se vším ostatním, aniž by konkrétní člověk přestal být sám sebou. Jakékoliv vědomí se snaží rozšířit své meze do nekonečna, zahrnout v sobě vše tak, aby v rámci těchto hranic zůstalo nezměněné. Člověk touží po tom, aby se stal Bohem. Chce, aby jako takové rozsáhlé já v sobě uzavřel všechna ostatní já, a jelikož cítí, miluje sám sebe a své vlastní utrpení a soucítí se sebou samým, tak v této živé opravdové lásce se obrací od sebe k jiným a miluje je úplně stejnou měrou. Vlastní ubohost a náš soucit nad ní nám totiž vyjevuje ubohost celého světa. Duch je vždy ohraničen hmotou, v níž je nucen žít a která mu způsobuje utrpení, jelikož ho omezuje, zatímco vědomí ducha by se chtělo rozpínat. Avšak duch a hmota jsou od sebe neoddělitelné. Úzkost a bolest nám zjevují naše nitro, jehož naprostou podstatou je touha po nesmrtelnosti. Unamuno považuje za největší zlo lenost a nejvyšší leností mu pak je netoužit šíleně po nesmrtelnosti. Touha vědomí po věčnosti a po Bohu se nikdy neukojí, avšak hmota, jakožto bezvědomí, směřuje k tomu, aby nebyla nic, jelikož touží po klidu.¹²¹

Podstatou náboženství je dospět k účelnosti celého Vesmíru, k věčnému životu, prostřednictvím spojení se s Bohem, které vyplývá pouze ze života a citu. Náboženská touha je úsilím člověka učinit ze sebe vše, a tak nikdy nezemřít, neboť naše představa a pocit náboženství vyplývají z potřeby zachránit vlastní osobní vědomí. Lidé bez ustání usilují o jakousi představu, jak může věčný život asi vypadat. Duše je totiž jen těžko myslitelná bez těla. Unamuno se proto táže, zda je vůbec možné si představit věčný život bez konce, v němž by duše pokračovala v Bohu, aniž by ztratila svou individualitu, jelikož jen těžko se nám představuje jiný život než ten pozemský a pomíjející. Je vůbec možné, aby se duše věčně radovala po své smrti a dokázala existovat bez změny, jež ji formuje a rozvíjí? Naší touhou je přeci neztratit pocit trvání vlastního vědomí, naše vzpomínky a konkrétní osobnost. Pro toho, kdo skutečně žije a trpí, je to nejdůležitější otázka vycházející přímo z podstaty jeho bytí. „*To, po čem přesně vzato toužíme po smrti, jest, abychom žili i nadále tento život, tentýž svůj smrtelný život, ale bez jeho zel, bez jeho soužení a beze smrti.*“¹²² Nesmrtelnost čisté duše bez jakéhokoliv těla není skutečnou nesmrtelností, protože chceme prodloužit tento náš tělesný a bolestný život, který je mnohdy proklínán právě kvůli jeho konečnosti. Největší lidskou rozkoší je být více člověkem, to znamená být více Bohem, a tím se stáváme rozšiřováním našeho vědomí. Dle

¹²¹ *Tragický pocit života*, s. 148-159.

¹²² Tamtéž, s. 170.

španělského myslitele je také možné, že celý náš život je jen spánek, jakýsi sen, a smrt bude naším probuzením.¹²³ Strach z kruté přírody dovedl lidi k utvoření společnosti, v níž se poté více rozvíjelo samo vědomí a touha po nesmrtelnosti, a tak mohla být příroda zase zlidštěna a zduchovněna. Vše, co směřuje k našemu zvěčnění, je dobré, a naopak to, co usiluje o zničení lidského vědomí, je zlé. „*A duše, alespoň má duše, touží po něčem jiném, ne po absorpci, ne po klidu, míru, nasycení, ale po tom, aby se věčně mohla blížit a nikdy nedojít cíle; její touha je nesplnitelná, její naděje věčná /.../.*“¹²⁴ Ačkoliv se nám nesmrtelný život může zdát z rozumového hlediska jakkoliv nesmyslný, je nutné toužit po něm a věřit v něj, abychom mohli vůbec žít a pochopit Vesmír. A možná věčnosti a nesmrtelnosti dosáhne jen ten, kdo v něj skutečně věří.¹²⁵

¹²³ Srv. MARÍAS, J., *Miguel de Unamuno*, s. 176.

¹²⁴ *Tragický pocit života*, s. 187.

¹²⁵ Tamtéž, s. 160-188.

8. Praktické východisko

Závěrečná část této práce se pokusí objasnit Unamunovo konečné řešení, nebo lépe řečeno východisko, problému bezmezné touhy a hladu konkrétního a skutečného člověka po nesmrtnosti. Toto východisko se zakládá na morálním principu jednání a spravedlnosti. Španělský myslitel a autor *Tragického pocitu života* totiž dochází k etickému přístupu v otázce po věčném životě vyvěrající přímo ze samotné podstaty lidské existence. Praktické východisko je tedy jediným způsobem, jak zachránit vlastní vědomí před naprostým zánikem.

Může se zdát, že Unamunův výklad je plný kontradikce a odporujících si tvrzení, a proto by mohlo být takové stanovisko neudržitelné, neboť se v něm nenachází žádný pevný základ a jednotnost. Toto však autor považuje za pozitivum, jelikož je to právě vnitřní rozpor, co jednotí život a dává mu praktický význam. Jen konflikt a nejistota utváří lidské počínání. Etické nauky bývají prostředkem, jak vysvětlit, proč někdo něco činí a jaký je důvod takového jednání. Nejistota našeho konečného osudu, ustavičný zápas a myšlenkové zoufalství se mohou stát základními kořeny mravnosti. Opírá-li někdo své počínání o nějaké dogma či teoretický princip, jeho morálka nikdy nemůže být dostatečně pevná a přesvědčivá. Jednání člověka se musí stát nejlepším mravním důkazem jeho nejvyšší touhy, který ho dovede k přesvědčení se o pravdivosti toho, v co doufá a po čem touží. Tento mravní důkaz Unamuno vyjadřuje takto: „*jednej tak, abys podle úsudku svého i cizího zasluhoval věčnost, aby ses stal nenahraditelným, abys nezasluhoval smrti*“ nebo „*jednej tak, jako bys měl zítra zemřít, ale žítí pak na onom světě dále a zvěčniti se.*“¹²⁶ Účelem morálky je dokázat jednáním, že má Vesmír lidskou a osobní účelnost, a proto, jsme-li odsouzeni k zániku, musíme jednat tak, jako by taková smrt a nicota byly největší nespravedlností.¹²⁷ Je důležité, že tento nejpevnější základ jednání není dogmatický. Vše, co v celém Vesmíru vzniká, zasluhuje zvěčnění a povznesení, přičemž nesmrtnost je hodna nejvíce toho, kdo po ní skutečně a vášnivě touží. Je třeba bojovat proti iracionálnímu, ale také jednat tak, abychom se stali nenahraditelnými a věčně se vtiskli do našich bližních, aby nikdo nemohl vyplnit prázdno, jež zanecháme po své smrti. A tak se vracíme k počátku všeho, kdy člověk je jediná a nenahraditelná bytost mající vlastní duši a konkrétní vědomí, které platí za celý vesmír. Každý má v dosahu možnost jednat a

¹²⁶ *Tragický pocit života*, s. 191.

¹²⁷ Srv. NOZICK, M., *Miguel de Unamuno – The Agony of Belief*, s. 56.

překonat se tak, aby všichni ostatní uznali, že jsme neměli zemřít a stala se nám tak největší nespravedlnost našeho života. Pocit naší nenahraditelnosti nás má vést k tomu, abychom se vášnivě a tragicky chtěli zvěčnit v Bohu, a tak naplnili naši náboženskou touhu. Musí nás vést také k tomu, abychom usilovali o vtištění se do druhých lidí, stejně jako se oni budou pokoušet vtisknout se do nás. Morálkou se dospívá k léku proti bolesti ze srážky vědomí s nevědomím. Tímto lékem je ještě větší utrpení, neboť jen ten, kdo pociťuje bolest, žije. Náš život musí být především životem činu. Španělský myslitel nám chtěl v *Tragickém pocitu života* ukázat svoji duši.¹²⁸ „*To, čemu říkám tragický pocit života v lidech a v národech, je aspoň tragickým pocitem života nás, Španělů a španělského národa, tak jak se obráží v mém vědomí, které jest vědomí španělské, ve Španělsku vytvořené.*“¹²⁹ Miguel de Unamuno chtěl svým dílem způsobit, aby všichni lidé žili v neklidu a touze, a tak došli k věčnosti.

¹²⁸ *Tragický pocit života*, s. 189-213.

¹²⁹ Tamtéž, s. 212.

Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo sledovat filosofické myšlenky Miguela de Unamuna v díle *Tragický pocit života v lidech a národech*, které v sobě zahrnují nejbytotnější otázky lidské existence týkající se všech vědomých bytostí, přestože jsou prezentovány tak, jak je španělský myslitel pociťoval ve svém nitru, neboť se domníval, že velmi podobné strasti sídlí v hloubi každé duše, přičemž stěžejní problém tvoří touha po nesmrtelnosti.

Avšak každé myšlení a filosofování musí mít za svůj naprostý základ konkrétního člověka, jak uvádím již v první kapitole. Filosofické bádání totiž nelze založit jen na nějakém obecném pojmu, s nímž pracují jiná vědecká zkoumání, ale je třeba vycházet z konkrétního člověka z masa a kostí, který myslí, cítí, trpí, chce, a především umírá. Každý člověk je jedinečným individuálním vědomím vlastního já, jenž je pro sebe naprosto vším, celým vesmírem, a cítí se být stvořen za nějakým účelem. Žije v rozporech, zejména mezi hlavou a srdcem, a cokoliv prožívá, vychází z hloubky jeho vlastních útrob. Dozvěděli jsme se, že Unamuno užívá tělesných výjevů, aby vyjádřil nejen propojenost duše s tělem, ale také niternost charakteru každého člověka. Vědomí je pak zdrojem duchovna a tragického pocitu života a vyrůstá ze společnosti a jazyka, bez nichž by reflektujícího myšlení zřejmě nebylo možné dosáhnout.

Nicméně vědomí má podle Unamuna chorobný charakter, neboť přivádí člověka k touze po nesmrtelnosti a ke strachu z naprostého zániku. Tomu se věnuje druhá kapitola mé práce, v níž jsme došli k tomu, že zvědavost přivádí lidi k pouhému poznání pro poznání, které pak ponechává stranou skutečné životní potřeby. Filosofie je však tvořena konkrétním člověkem, a proto také musí vycházet ze života. Filosofie má také sloužit k tomu, aby se mohlo žít, aby hledala smysl života a zaháněla strasti zatěžující lidského ducha. Neboť člověk nechce zemřít úplně, a proto hledá účel svého bytí. Avšak otázka nesmrtelnosti duše nemůže být nikdy uspokojivě vyřešena, přestože nás cosi nutí se po ní neustále tázat. To tvoří základ tragického pocitu života, jímž se má filosofie zabývat. Je tedy třeba, aby východisko filosofie bylo osobní a citové.

Ve třetí kapitole spatřuji jádro své práce, neboť se zabývá touhou po nesmrtelnosti, od níž se odvíjí celé Unamunovo myšlení. Žádné vědomí si samo sebe nedovede představit jako neexistující a z toho vyplývá, že nechce ani zaniknout. Člověk touží po věčnosti, neboť se zdá, že pouze tak může mít jeho existence smysl, a zároveň ho představa

naprostého zániku děsí. Nic není pro španělského myslitele horšího, než představa nicoty, do níž by se mělo jeho vědomí jednou propadnout, a tak je mu třeba věřit v posmrtný život, přestože ho rozum přesvědčuje o absurdnosti jeho víry. Tento rozpor je mu způsobem, jak skutečně žít, jak dosáhnout jakéhosi sebenaplnění. Zápas je totiž základem každé existence. Myšlenka střetu protikladů je inspirována Hegelovou dialektikou, avšak Unamuno nikdy nedochází k syntéze, ke splynutí v míru. Člověk tedy žije bolestným a tragickým životem odehrávajícím se v nikdy nekončícím boji mezi bytím a nebytím, cítěním a myšlením, vírou a rozumem, nadějí a zoufalstvím či životem a logikou. Lidská existence se zkrátka nachází ze své podstaty trvale ve stavu bytí v boji bez vyhlídky na usmíření. Jedině ten, kdo tento fakt přijme a vystaví se zároveň bolesti života tváří v tvář smrti, může žít skutečně a autenticky, tedy být sám sebou. Dále jsem v této části práce vyložila, jaký vliv měla podle Unamuna touha po nesmrtelnosti na utváření náboženství. Každý jedinec potřebuje být ujištěn, že po smrti nezanikne, a proto doufá v posmrtný život, jehož vidinu mu nabízí právě náboženství. Avšak to se většinou snaží víru zdogmatizovat, což připadá španělskému mysliteli absurdní, a tak tedy náboženství v církevním smyslu nemůže dostačovat k utišení lidské touhy po věčném životě.

Moje práce se dále zabývala problémem rozporu mezi vírou a rozumem. Ačkoliv neexistuje žádný způsob, jak věčné trvání naší duše dokázat, naše víra si neustále takových rozumových důkazů žádá. Rozum nás naopak jen přesvědčuje o naší smrtelnosti a o tom, že naše duše je jen funkcí dobře a složitě organizovaného těla. Rozum tedy nutí život, aby se smířil se svým zánikem, zatímco život žádá, aby se rozum stal oporou pro jeho touhy. Avšak iracionální nikdy nelze podepřít racionálními argumenty, a proto jsme nuceni žít v nejistotě. V té Unamuno spatřuje naši spásu, jelikož nejistota nám dává naději, že se naše vědomí nepropadne do nicoty. Jakákoliv jistota, ať už by potvrzovala naši úplnou smrt, či nikoliv, by učinila lidský život nesnesitelným.

Jedinou útěchou před smrtí je nám láska, zejména pak láska duchovní založená na bolesti a soucitu, o níž pojednávala pátá kapitola. Duchovně milovat totiž znamená soucítit, a čím víc kdo soucítí, tím víc i miluje. Neboť pokud se člověk podívá do svého nitra, nalezne tam jen bolest a ubohost, ale skrze lásku a soucit si může uvědomit, že stejně trpí i všechno ostatní, a jak z celého srdce soucítí se sebou, soucítí tak i se vším, co vůbec jest. Nabývá tak vesmírné lásky, v níž miluje vše, co je živé i neživé, a tak to i zosobní takovým způsobem, že se celý vesmír stane osobou, bytostí mající vědomí, které trpí a soucítí s ním. Toto vědomí objevené naší láskou pak lze nazvat Bohem, jenž je antropomorfním a mytologickým chápáním světa, a není ho tedy možné uchopit

rozumem. Máme potřebu zachraňovat naši životní subjektivitu tím, že ožívujeme a oduševňujeme celý vesmír, aby měl vůbec nějaký smysl a účel.

Tak je lidmi tvořen živý a osobní Bůh, který se rodí z pocitu božství každého individuálního vědomí a je ručitelem naší nesmrtelnosti. Tento Bůh musí být cítěn skrze lásku a utrpení, neboť pokud bychom se ho pokusili uchopit rozumovými definicemi, stal by se pouhou myšlenkovou ideou, která by neměla žádný smysl pro naši touhu po nesmrtelnosti.

To je důvod, proč věříme v Boha, jelikož toužíme po věčném životě. Je třeba věřit úzkostně a v nejistotě, protože jedině tak se zrodí naděje směřující k naší budoucnosti. Každé vědomí se chce rozvíjet a rozšiřovat, pojímat v sobě neustále více, aniž by však ztratilo svůj individuální pocit bytí, a to mu může zaručit jen živý Bůh, který je mu podobný. Je třeba, abychom věřili v nesmrtelný život a toužili po něm, přestože tato naše touha nemůže být podepřena rozumem, neboť vůle věřit nás jako jediná může dovést k pochopení celého vesmíru.

Poslední kapitola mé diplomové práce se věnovala praktickému východisku otázky touhy po nesmrtelnosti konkrétního a skutečného člověka, které se zakládá na morálním principu jednání a spravedlnosti. Nejistota, ustavičný boj protikladů a tragický pocit života tvoří podklad pro morální jednání, jež se musí stát nejlepším důkazem lidské touhy po nesmrtelnosti. Je třeba jednat tak, abychom se stali naprosto nenahraditelnými a abychom nezasluhovali naši smrt. Pokud máme jednou opravdu zcela zaniknout, musíme jednat tak, aby to bylo největší nespravedlností světa. Jedině tak dáme celému vesmíru nějakou osobní a lidskou účelnost. Jedině tak po nás může zůstat nevyplnitelné prázdno. Alespoň tohoto cíle může dosáhnout každý člověk, a tak se vstípit do paměti a vědomí ostatních. Jsem si jistá, že Miguel de Unamuno po sobě toto nespravedlivé prázdno zanechal.

Použitá literatura

BENITEZ, M. A., *Miguel de Unamuno's Quest for Fulfillment*, Peabody Journal of Education, Vol. 45, No. 6, Taylor & Francis, Ltd. 1968, s. 335-339.

FERRATER MORA, J., *Unamuno – Bosquejo de una filosofía*, Editorial Sudamericana, Buenos Aires 1957.

JOHNSON, W. D., *La antropología filosófica de Miguel de Unamuno: la conciencia y el sentimiento trágico de la vida*, in: Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno, No. 20, Universidad de Salamanca 1970, s. 41-76

LACY, A., *Miguel de Unamuno – The Rhetoric of Existence*, Mouton & Co., The Hague 1967.

MARÍAS, J., *Filosofía española actual*, Espasa-Calpe, S. A., Madrid 1963.

MARÍAS, J., *Miguel de Unamuno*, Espasa-Calpe, S. A., Madrid 1950.

NOZICK, M., *Miguel de Unamuno – The Agony of Belief*, Princeton University Press, New Jersey 1982.

PAREDES MARTÍN, M., *Conocimiento y realidad en „Del sentimiento trágico de la vida“*, Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno, No. 35, Universidad de Salamanca 2000, s. 77-94.

PREDMORE, R. L., *Flesh and Spirit in the Works of Unamuno*, in: PMLA, Vol. 70, No. 4, 1955, s. 587-605.

SEVILLA BENITO, F., *La inmortalidad del alma, según Don Miguel de Unamuno*, Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno, Universidad de Salamanca 1958, No. 8, s. 43-56.

TANGANELLI, P., BRESADOLA, A., *El plan de Del sentimiento trágico de la vida*, Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno, Universidad de Salamanca 2007, No. 44, s. 143-200.

UNAMUNO, M., *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*, Alianza, Madrid 2013.

UNAMUNO, M., *Tragický pocit života v lidech a národech*, Symposion, Praha 1927.

UNAMUNO, M., *San Manuel Bueno, mártir*, Catedra, Madrid 2011.

VALDÉS, M. J., *Death in the Literature of Unamuno*, University of Illinois Press, Urbana and London 1966.

ZBUDILOVÁ, H., *Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtelnost*, *Studia Philosophica*, roč. 60, č. 1, Brno 2013, s. 19-28.